

MASTEROPPGAVE

Emnekode: PE323L

Navn: Hanna Kristine Bjerke

Alt du ikke kan se og høre

Dato: 18.05.21

Antall sider: 84

Forord

Denne masteroppgaven markerer slutten på to år på logopedistudiet ved Nord Universitet. Det er vemodig å lukke dette kapitlet, som har gitt meg mye kunnskap og lærdom jeg vil ta med meg videre. En ekstra bonus har vært å ha engasjerte forelesere og trivelige medstudenter.

Å skrive masteroppgave midt i en verdensomspennende pandemi har vært krevende, der veien til målet har vært humpete, men også fylt av en ståpåvilje og et stort engasjement for faget.

Jeg vil starte med å takke mine to informanter for at dere tok dere tid til å dele deres beskrivelser, erfaringer og synspunkter med meg. Jeg har lært mye, også av dere!

Videre vil jeg takke min dyktige veileder Karianne Berg for faglige innspill, kloke ord og moralsk støtte gjennom prosessen. Det har vært uvurderlig!

Til slutt vil jeg takke familien for heiarop fra start til slutt, og min kjære pappa for korrekturlesing og nyanserte innspill.

God lesning!

Sammendrag

Studiens formål har vært å belyse hvordan logopeder i Norge beskriver sitt arbeid med skjult stamming. Det noe begrensede fokuset på skjult stamming innenfor forskningen innenfor forskningen svekker grunnlaget for evidensbasert behandling (Douglass, Constantino, Alvarado, Verrastro & Smith, 2019). For å nærme meg temaet har jeg formulert problemstillingen «*Hvordan beskriver logopeder arbeidet med skjult stamming?*» og lagt til forskningsspørsmålet “*Hva kan være konsekvenser kan skjult stamming ha?*” Jeg har gjennom informantene undersøkt hva logopeder legger til grunn for valg av kartlegging og tiltak, og videre hvilke konsekvenser de erfarer det å skjule egen stamming kan ha på enkeltindividet.

Denne studien er basert på kvalitativ metode med en fenomenologisk-hermeneutisk tilnærming. To informanter har bidratt med sine beskrivelser, tanker og erfaringer gjennom deltakelse i et semistrukturert forskningsintervju. Studiens funn kan oppsummeres i følgende hovedpunkter;

- 1:** En grundig og helhetlig kartlegging vil være utslagsgivende for å fange opp negative følelser, holdninger og skjult stamming i seg selv. Strukturerte kartleggingsverktøy er viktig, men bør ikke stå alene i kartleggingen, og bruken bør tilpasses til individ og situasjon.
- 2:** Tiltak kan være nokså like hos både barn og voksne, med desensitivisering som felles referanse. Gruppebehandling med voksne ser ut til å være en tilnærming med en rekke fordeler. Personlige forskjeller spiller inn på hva den enkelte vil være komfortabel med av tiltak, og en individualisert tilnærming er viktig.
- 3:** Offentlighetens syn på stamming kan i verste fall være belastende for personer som stammer. Ikke alle har vanskeligheter med å identifisere seg som en person som stammer og noen skjuler stammingen på en måte de opplever som uproblematisk. Likevel vil det å konfrontere den skjulte stammingen, gi økt livskvalitet for de aller fleste.
- 4:** Unge mennesker som stammer vil på grunn av de miljømessige belastningene knyttet til stamming, kunne ha økt risiko for utvikling av angst. I de tilfeller individet opplever angst knyttet til talesituasjoner, har logopeder riktig sammensatt kompetanse til å bistå klienter og

elever på en god måte.

Abstract

The purpose of this study has been to shed a light as to how Norwegian speech-language pathologists describe their work with covert stuttering. The somewhat limited focus on covert stuttering in the research area, has also resulted in a limited framework for evidencebased therapy (Douglass, Constantino, Alvarado, Verrastro & Smith, 2019). To study the matter I developed a primary research question «*How does speech-language pathologists describe their work with covert stuttering?*» And a sub-question «*What can the consequence of stuttering covert?*». I have through the informants studied what they emphasize in assessment and approaches, and also what the consequences they experience hiding the stuttering might have on the individual.

The study is based on a qualitative research method, alongside a phenomenological-hermeneutic approach. Two informants have contributed by sharing their thoughts, descriptions and experiences by participating in a research interview. The main findings in this study will be summarized below;

- 1:** A thorough and holistic assessment can be decisive in getting a grasp of a persons negative emotions, attitudes and covert stuttering. Structured assessment tools should not be the only assessment, and the use should be adjusted to the individual and the situation.
- 2:** The approach to covert stuttering can be quite similar with both children and adults, with desensitization as a base line. Group therapy with adults seem to be a valuable approach which provides several benefits for the participants. Though, personal differences will matter as to what each individual might be comfortable with in therapy, therefore an individualized approach should be in order.
- 3:** The public's views on people who stutter could in worst case be damaging to them. Not all have difficulties identifying as a person who stutters, and for some people who stutter covertly, it's not problematic. Still, most individuals would benefit from revealing their stuttering, increasing quality of life.

4: Young people who stutter may because of the environmental load linked to stuttering, have an increased risk of anxiety. In those cases an individual experience anxiety do to speaking situations, the speech-language pathologists will have the right competence to contribute with to assist the client or student in a good manner.

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning	9
1.1 Bakgrunn for valg av tema.....	9
1.2 Formål og problemstilling.....	12
2.0 Teori og forskning	13
2.1 Stamming.....	13
2.2 Multifaktorielle forklaringsmodeller.....	15
2.3 Skjult stamming.....	16
2.3.1 Stigma, angst og livskvalitet.....	18
2.4 Kartlegging av skjult stamming.....	21
2.4.1 Spørreskjemaer.....	22
2.4.1.1 Overall Assessment of the Speaker's Experience of Stuttering.....	23
2.4.1.2 The Wright and Ayre Stuttering Self-Rating Profile.....	24
2.4.1.3 En barnevennlig kartlegging.....	25
2.5 Skjult stamming og målrettede tiltak.....	26
2.5.1 Eksponering og desensitivering.....	26
2.5.1.1 Pseudostamming.....	27
2.5.1.2 Skilpaddesnakk og senking av tale tempo.....	27
2.5.2 Gruppebehandling.....	28
2.5.3 Behandling av skjult stamming fra et klientperspektiv.....	29
2.5.4 Steg for å oppnå åpenhet og aksept.....	31
3.0 Metodevalg og forskningsdesign	33
3.1 Fenomenologisk-hermeneutisk tilnærming.....	34
3.2 Et semistrukturert forskningsintervju.....	36
3.2.1 Populasjon, utvalg og rekruttering.....	38
3.2.2 Videointervju på Microsoft Teams.....	39
3.3 Fenomenologisk-hermeneutisk analyse.....	41
3.4 Reliabilitet, validitet og overførbarhet.....	43
3.5 Etske overveielser og personvern.....	45
4.0 Resultater	48
4.1 Veien til et komplett bilde av stammingen.....	50
4.2 En kombinasjon av ulike tiltak.....	55
4.3 Psykologisk belastning ved skjult stamming.....	58

5.0 Drøfting.....	61
5.1 Helhetlig kartlegging.....	62
5.2 Anvendte og anbefalte tiltak.....	64
5.3 Hvilke konsekvenser kan skjult stamming ha?.....	67
6.0 Oppsummering.....	69
Litteraturliste.....	71
Vedlegg 1: Intervjuguide.....	76
Vedlegg 2: Informasjonsskriv og samtykkeskjema.....	78
Vedlegg 3: Godkjenning med vilkår, NSD.....	81

1.0 Innledning

Som logopedstudent fattet jeg tidlig interesse for stamming som taleflytvanske. Interessen økte ytterligere var da vi ble introdusert for to representanter fra Den norske interesseforeningen for stamming og løpsk tale (NIFS). De foreleste om fenomenet, fortalte om sine personlige erfaringer med stamming gjennom oppvekst og voksenliv, samt sitt møte med logopeder og logopedisk oppfølging. Dette ga meg verdifull innsikt i hvordan stamming oppleves og arter seg fra et klientperspektiv, der de fortalte om forskjellige håndteringsstrategier og ulike stammemønstre. Med påfyll av mer kunnskap om stamming gjennom studieløpet er jeg etterhvert blitt særlig opptatt av den skjulte stammingen, dens kompleksitet og hvordan jeg som logoped kan hjelpe. Skjult stamming har fått større oppmerksomhet i forskningen de siste årene. Samtidig viser litteratursøk at det er nødvendig med utvidet forskning og fortsatt kunnskapsutvikling.

1.1 Bakgrunn for valg av tema

De fleste har ingen bevissthet om hvor mange komponenter som skal virke sammen for å produsere tale. Å snakke er en automatisert ferdighet som gjerne tas for gitt og som ikke krever oppmerksomhet til vanlig. For noen kan det fremkalle negative følelser som håpløshet eller ønske om å unngå å snakke for alt det er verdt. For andre som stammer kan dette oppleves ganske uproblematisk, men om du ikke klarer å overvinne ubehag og i stor grad unngår ord eller situasjoner som kan eksponere problemet vil fenomenet defineres som skjult stamming (Sønsterud, 2000; Sønsterud & Hoff, 2017).

Sheehans isfjell (1970) er en velkjent analogi som blir brukt for å forklare stammingens kompleksitet. Toppen av isfjellet som kan synes fra havoverflaten, er signifikant mindre enn resten av isfjellet som gjemmer seg under vann. Med andre ord er toppen av isfjellet hva som er synlig gjennom menneskets blotte øye. Toppen symboliserer den åpne stammingen bestående av nølinger, repetisjoner, blokkeringer og forlengelser. Den største delen av isfjellet kan ikke sees med menneskets øyne, for den befinner seg under havoverflaten der

angst, frykt, holdninger og følelser kan ligge gjemt (Sheehan, 1970 ; Douglass, 2011)

Som en leser ut av dette, er stamming mer enn en taleflytvanske og kan påvirke menneskers sosiale og emosjonelle liv og psykiske helse negativt (Guitar, 2014). Denne vissheten motiverer meg til å søke kunnskap om hvordan logopeder beskriver arbeidet med den *skjulte* delen av stammingen, et bokstavelig talt mindre synlig og hørbart problem som også lett kan overses. De senere årene har flere personer med disse utfordringene delt sine erfaringer med fenomenet og sine opplevelser knyttet til den logopediske oppfølgingen de har fått.

I boka «Ord til besvær» fra 2017, som jeg vil komme nærmere inn på, beskrives det hvordan stamming/skjult stamming kan prege livet og de gir tilbakemelding på hvordan hjelp fra fagpersoner oppleves og råd om hvordan hjelpen kan virke positivt inn på mestring og bedring. En bok som gir særlig nyttige perspektiver på utfordringer og behandling sett fra klientens ståsted.

(NIFS) formål er å jobbe aktivt for økt kunnskap i vårt samfunn om stamming og løpsk tale. Som en del av dette arbeidet gjennomførte NIFS sammen med flere eksterne samarbeidspartnere et prosjekt ved navn “Å være voksen - og stamme - en kartlegging” (2016). Hensikten med prosjektet var å klargjøre de usynlige sidene av stammingen. Sentrale funn gjort i prosjektet viser til at stamming er mer enn å kun være et motorisk taleproblem (Albrigtsen, 2016). Med dette menes at stammingen også kan gi både psykologiske og sosiale utfordringer. Prosjektet konkluderer med at stamming kan gi negative følelser som skam, engstelse for nye situasjoner og forlegenhet. Videre påpekes det at summen av det ovennevnte kan føre til unngåelse.

Bjørvik & Ingebrigtsen (2018) tar til orde for at vi som logopeder er nødt til å kunne forholde oss til et individ som stammer sin eventuelle manglende aksept for stamming, personens angst og negative selvbilde (Bjørvik & Ingebrigtsen, 2018). Altså langt fra en teknisk utfordring alene og som krever en tilnærming med denne kompleksiteten bevisst for hjelperen.

Denne undersøkelsen var forløperen for og inspirerte arbeidet som ledet til utgivelsen av den nevnte og viktige boken “Ord til besvær” (2017).

Boken gir et anekdotisk innblikk i hvordan det er å leve med stamming. En blir introdusert for 9 ulike livshistorier fra mennesker som stammer. De forteller deres historier knyttet til stammingens innvirkning på alle livets arenaer, deres møte med logoped og håndteringsstrategier. I dette inngår også stammingens innvirkning på det emosjonelle og sosiale. Lederen av NIFS, Martin Aasen Wright skildrer også egne erfaringer fra et liv med stamming, og skriver blant annet at en av logopedene han møtte tok tak i mer enn bare stammingen hans. At hun tok tak i *han* (Wright, 2017, s. 34) En vesentlig forskjell med tanke på å oppnå positiv endring.

“Jeg har lært at også jeg har en plass innenfor logopedien, på tross av at jeg ikke har mye hørbar stamming eller sterke blokkeringer” (Løkken, 2017, s. 92)

Dette skriver en annen av bokens bidragsyttere, Berit Løkken, som skildrer sine opplevelser fra et liv med skjult stamming. Dette viser nødvendigheten av å anerkjenne og være oppmerksom på vanskeligheter som ikke er lett synlige og som over tid kan utvikle seg til større og mer omfattende problemer.

En tredje bidragsyter, Jon-Øivind Finbråten skriver følgende om sin stamming;

“Unngåelse, ordbytte og stillhet er en ond sirkel som kan være vanskelig å bryte” (Finbråten, 2017, s. 104). Dette illustrerer enkelt og godt de selvforsterkende negative spiralene mennesker med stamming lett kan komme inn i.

Olsen & Sønsterud & (2017) som gir oss noe av bokens faglige forklaringer og resonnementer, viser til at en skal være forsiktig med å konkludere med at stamming uten videre er en årsak til andre problemer i menneskers liv. De viser og til at de negative opplevelsene som kan komme av stamming ikke nødvendigvis har en sammenheng med den hørbare stammetatferden, men kan ha med de skjulte sidene stamming å gjøre. Altså de sidene som ikke uten videre eksponeres så andre legger merke til dem, men de negative følelsene og unngåelsesatferden kan føre til større konsekvenser enn den merkbare stammingen andre hører. De viser også til isfjellanalogien, nemlig at det kan være slik at den skjulte stammingen som befinner seg under overflaten kan være den mest alvorlige (Olsen & Sønsterud, 2017)

Sønsterud, Howells & Hoff (2017) mener videre at et menneskes følelsesmessige reaksjon på stamming vil påvirke hvordan den arter seg. Stamming kan innvirke på mer enn de symptomer som viser seg synlig for andre. Stamming kan påvirke mange sider ved en persons liv, små ting så vel som betydningsfulle store ting i livet som valg av yrke, vennskap/venner etc (Sønsterud et al., 2017, s. 6)

Med denne forståelsen av stamming og dens potensielt store og mulig negative innvirkning på et livsløp blir det desto viktigere å kunne hjelpe på et trygt faglig grunnlag. En kunnskapsbasert og trygg tilnærming og hjelp til positiv endring og mestring vil kunne gjøre en stor forskjell i menneskers liv.

1.2 Formål og problemstilling

Formålet med denne studien er å belyse skjult stamming som fenomen med et utgangspunkt i hvordan logopeder beskriver sitt arbeid med klienter og elever. For at logopeder skal kunne gjennomføre en best mulig praksis i arbeidet med personer som stammer skjult, er det nødvendig med et videre forskningsfokus på denne gruppen, og jeg håper å bidra til dette ved å gjennomføre denne studien. Med den valgte problemstillingen håper jeg å få belyst valg og prioriteringer og på hvilket grunnlag disse gjøres;

Problemstilling: *“Hvordan beskriver logopeder sitt arbeid med skjult stamming?”*

Forsknings spørsmål: *Hvilke konsekvenser kan skjult stamming ha?*

2.0 Teori og forskning

Teori- og forskningskapittelet vil introdusere leseren for en kunnskapsbasert beskrivelse av taleflytvansken stamming og begrepet skjult stamming. Det er nødvendig for leseren å få en grunnleggende forståelse for begrepet stamming fordi stamming og skjult stamming er tett forbundet med hverandre med flytende overganger og som utfordringer som ofte opptrer samtidig. Før fokuset rettes mot den skjulte stammingen vil jeg presentere anerkjente multifaktorielle modeller som i fagfeltet legges til grunn som forklaringsmodeller for utvikling av stamming som fenomen. Videre vil jeg redegjøre for definisjoner av skjult stamming, kompleksiteten i utfordringen for deretter å ta for meg konsekvenser som kan følge av å skjule egen stamming. Kapittelet avsluttes med en gjennomgang av ulike kartleggingsverktøy og teoribaserte tiltak som er relevante for logopeders arbeid med skjult stamming.

2.1 Stamming

Stamming finnes i alle deler av verden og eksisterer innenfor alle kulturer, raser, aldersgrupper og kjønn og er ikke forbundet med sosioøkonomisk status. For personer flest, har stammingen oppstart i de tidlige barneår på det tidspunktet der barnet er i den eksplosive utviklingen av tale, språk og motoriske ferdigheter (Yairi & Ambrose, 2013; Kelman & Nicholas, 2020). Når stammingen først viser seg, er den kjønnsmessige fordelingen noenlunde lik (Kloth, Kraaimat, Janssen & Brutten, 1999; Mansson, 2000; Yairi & Ambrose, 2005; Kelman & Nicholas, 2020). Dette endres imidlertid med alderen og hos skolebarn som stammer og likeså voksne, er ratioen høyere for gutter, hvilket indikerer at flest jenter slutter å stamme (Bloodstein & Bernstein Ratner, 2008; Kelman og Nicholas, 2020).

Stammingens opphav kan ikke fastslås med to streker under svaret. Samtidig mener forskere i dag å ha mange ledetråder men likevel uten å kunne sette fingeren på de nøyaktige årsakene til stamming (Guitar, 2014).

Kjerneatferd, sekundæratferd, primærstamming og sekundærstamming, ytre og indre stamming er blant begrepene som går igjen i litteraturen og som stort sett beskriver det samme avhengig av forfatter, forsker eller skribent (Guitar, 2014). I denne studien vil begrepet *kjerneatferd* bli tatt i bruk for å gjøre rede for de synlige og hørbare trekkene ved stamming som taleflytvanske.

Van Riper (1982) tok i bruk begrepet “*core behaviors*” for å beskrive de typiske trekkene ved stamming. På norsk omtales dette ofte som *kjerneatferd* (Yaruss & Seery, 2015).

Kjerneatferden er å regne som ufrivillig hos individet som stammer, da det vurderes å være utenfor deres kontroll (Guitar, 2014). Kjerneatferd kjennetegnes ved repetisjon av hele ord “*da, da, da dro jeg*”, repetisjon av lyder “*k-k-kom her*”, forlengelser av lyder “*nnnnoen ganger går jeg på tur*” og blokkering av lyder der munnstillingen befinner seg i rett posisjon men ingen lyd kommer ut. En persons stammeproblematikk kan også omfatte fysiske komponenter som muskelspenninger rundt øyne, nese lepper og nakke, eller andre kroppslige bevegelser som å trampe med føttene i gulvet. Blant fysiske komponenter finner en også et individs pustemønster som før, under og etter stammeøyeblikket kan endres for eksempel ved en form for overdreven pust før en lyd skal ut (Hughes, Kelman, Botterill, Cook & Rustin, 2013).

En person som stammer har i noen tilfeller utviklet ulike strategier for å unnvike og unngå å stamme åpent (Yaruss & Seery, 2015). Dette betegnes som sekundæratferd og regnes som en tillært eller tilpasset reaksjon til kjerneatferden. Sekundæratferden kan betegnes som en lært atferd som er grunnet i en persons kjerneatferd (Guitar, 2014). Guitar (2014) deler sekundæratferden inn i *fluktatferd* og *unngåelsesatferd*. *Fluktatferd* defineres som en måte å komme seg «ut» av stammingen på og *unngåelsesatferd* defineres som en måte å unngå å komme inn i stammingen. *Fluktatferd* kan vise seg ved blinking og interjeksjoner av ekstra lyder som “eh”. *Unngåelsesatferd* på sin side kan vise seg ved at personen for eksempel bytter ordet en hadde tenkt å si til et annet for å unngå et stammeøyeblikk.

I første omgang kan dette gi en midlertidig form for ro der frykten for å stamme forsvinner men i det lange løp kan det gi et mønster som kan hemme utvikling og opplevelse og som kan være vanskelig å bryte (Guitar, 2014).

For en som observerer fra sidelinjen vil det åpenbare aspektet ved stamming være den avbrutte taleflyten som typisk viser seg ved repetisjoner av deler av ord, forlengelser eller blokkeringer. For den som stammer kan derimot stamming være mye mer enn de observerbare taleflytbruddene (Yaruss, 2010). Uavhengig av hvilken form for hørbar og synlig stamming en person har kan en følge være for eksempel en følelse av stress og indre uro. Mange utvikler derfor strategier som har til hensikt å minimalisere stammingen. Der noen vil forsøke å unngå bruken av visse ord i sitt vokabular vil andre som påpekt forsøke å unngå visse situasjoner (Guitar, 2014). Til tross for at en person kan redusere eller bli tilnærmet fri fra stammingens kjerneatferd (Yairi & Seery, 2015), kan personen likevel ha en stor grad av indre stammeproblematikk i form av flukt eller unngåelsesatferd.

Stamming er altså noe mer enn en vanske bestående av brudd i taleflyten og det er viktig forstå og anerkjenne stamming som en kompleks taleflytvanske som også kan opptre begrensende når den ikke sees eller høres. I denne studien belyser jeg fenomenet stamming som en multifaktoriell vanske der mange elementer spiller inn på problemets utforming. Neste avsnitt gir en oversikt over relevante multifaktorielle forklaringsmodeller som viser stammingens komplekse og sammensatte karakter.

2.2 Multifaktorielle forklaringsmodeller

Det er nå tilnærmet konsensus blant forskere om at stamming er en kompleks neurologisk utviklingsvanske som utvikles ved interaksjon av flere faktorer (Smith & Kelly, 1997; Smith & Weber, 2017; Starkweather, 2002; Kelman & Nicholas, 2020). Logopeder behøver en god teoriforankret forståelsesramme for å utøve god logopedisk praksis.

Blant innflytelsesrike multifaktorielle modeller finner vi *Demands and Capacities model* (Starkweather, 1987; Starkweather & Givens-Ackerman, 1997; Starkweather & Gottwald, 2000), og *the Dynamic Multifactorial Model* (Smith & Kelly, 1997; Packman, 2012). Tar vi utgangspunkt i den først nevnte modellen er synet at stamming er et resultat av interaksjonen av iboende og miljømessige faktorer som oppstår når kravet til flyt i talen overgår barnets kapasitet for å produsere den. Modellen sier at det ikke foreligger ingen enkeltstående årsak til stamming (Starkweather & Givens-Ackerman, 1997; Packman, 2012). I likhet med

Demands and Capacities modellen, peker også *Dynamic Multifactorial* modellen på at ingen enkeltfaktor kan identifiseres som årsaken til en persons stamming og at stammingen må forstås på bakgrunn av en kompleks, ikkelineær interaksjon av et høyt antall faktorer (Smith & Kelly, 1997; Packman, 2012).

Etter at disse modellene ble konstruert som en forklaring på stamming har det også blitt utviklet nye multifaktorielle modeller. Der finner en blant annet *The Packman & Attanasio 3-factor causal model of moments of stuttering* (Packman & Attanasiou, 1997; Packman, 2012). Den multifaktorielle P&A 3-faktormodellen forklarer på et mer inngående vis hvorfor stammeøyeblikk oppstår. Modellen vektlegger at de som stammer har en form for svakhet nevrologisk. I likhet med *Demands & Capacities* modellen viser den at lingvistiske krav er hva som utløser selve øyeblikket med stamming. Det siste trinnet i modellen forklarer at to faktorer er avgjørende for den videre utviklingen av et stammeøyeblikk, nemlig ytre og indre stimuli (Packman, 2012).

Inspirert av forskningsfunn de siste tiårene har Kelman & Nicholas (2020) utviklet en multifaktoriell modell som denne studien tar utgangspunkt i. *The Palin Model* (2008), utviklet ved Michael Palin Centre i London (2008) ser genetiske og nevrologiske faktorer som den underliggende årsaken til stamming mens språk, kommunikasjon, psykologiske, talemotoriske og miljømessige blir forklart som elementer som påvirker stammingens start, utvikling, alvorlighetsgrad og påvirkningsgrad over tid. De nevnte elementene beskrives som samvirkende og påvirker stammingens start, utforming og utvikling. *The Palin Model* omfatter også et klinisk verktøy (manual) som gir et tydelig rammeverk for den videre kartlegging og behandling (Kelman & Nicholas, 2020).

2.3 Skjult stamming

Mange personer som stammer forsøker å skjule egen stamming. Selv om vi i Norge bruker betegnelsen *skjult stamming* er skjult stamming på mange måter et begrep på leting etter en definisjon (Douglass, Constantino, Alvarado, Verrastro & Smith, 2019). Det skal også minnes om at det er flytende overganger mellom åpen og skjult stamming slik at disse begrepene alltid må sees samtidig og i sammenheng (Sørngård & Woie, 2015). Internasjonalt kan en se flere definisjoner, der det i England ofte omtales som *Interiorized stuttering* eller

masked stammering, blir det i USA ofte omtalt som *Covert stuttering* (Douglass, Schwab & Alvarado 2018). I vårt naboland Danmark brukes *skjult stammen* eller *maskeret stammen* som begrep for fenomenet (Egebjerg & Gram, 2009). *Covert*, direkte oversatt til *skjult* på norsk, betyr naturlig nok å skjule noe. Douglass og Quarrington (1952) mente at stammingen og dens karakteristika over tid utvikles og endres der skjult stamming kan være et resultat av økte og mer innviklede unngåelsesstrategier. Det ble videre hevdet at det for personer som stammer skjult er det viktigere å ha en normal taleflyt enn å kunne kommunisere de ideer og tanker en har. De beskrev videre den skjulte stammingen som mer uforutsigbar enn den åpne og hørbare delen (Douglass & Quarrington, 1952 ; Constantino, Manning & Nordstrom, 2017).

Senere har skjult stamming blitt sett som en konsekvens av en emosjonell reaksjon på stamming sekundært til bekymring knyttet til lytterens reaksjon, men også som unngåelse av tale (Fry, Botterill & Pring, 2009). Den skjulte stammingen beror seg ofte på redsel for talesituasjoner, skam, skyldfølelse, og dårlig selvfølelse (Ramberg & Samuelsson, 2016). Skjult stamming slik det ligger i ordet oppfattes nødvendigvis ikke av andre fra et lytterperspektiv med ulik form for unngåelsesatferd for å slippe å eksponere stammingen for andre. Noen mennesker får til å skjule stammingen helt for andre, andre delvis (Bloodstein & Ratner 2008, Manning, 2010; Douglass et al., 2019).

Å gå inn for å skjule egen stamming, kan være anstrengende og krever mye oppmerksomhet og krefter. Det kan påvirke personens opplevelse av seg selv og også de rundt en og kan også bidra til at en kan føle seg svært alene om sitt problem og slik på sikt kunne ha innflytelse på hele personens liv og tilværelse. I dette inngår ting vesentlige livsvalg som utdannelsesretning, partner, fritidsaktiviteter og jobb (Egebjerg & Gram, 2009).

Summen av personlige rapporter, empiriske søk og biografiske historier av personer som stammer bekrefter at individer med stammeproblematikk ofte opplever følelser av flauhet, skam og angst (St. Louis & Tellis, 2015). I de neste avsnittene vil jeg derfor gå nærmere inn på den skjulte stammingens potensielle konsekvenser for individets utvikling og livsløp og årsaker til dette.

2.3.1 Stigma, angst og livskvalitet

Stigma

Stigma refererer til hva samfunnet generelt tror og hvordan de handler overfor en stigmatisert gruppe. Dette inkluderer fenomener som forhåndsdomming, diskriminering og utvikling av stereotyper. Mange studier har fokusert på *hvorfor* stamming oppstår hos noen mennesker, *hvordan* stamming utvikler seg, *hvilke* faktorer som spiller inn og som tidligere avsnitt tok for seg - *hvilken* påvirkning det kan ha for de som stammer (St. Louis & Tellis, 2015).

Studiene har i mindre grad hatt fokus på hvordan samfunnsmessige verdier og kvaliteter kan innvirke på en person som stammer. Mannen i gata kan ha negative og stigmatiserende holdninger overfor personer som stammer. Personer som stammer er på mottakersiden og eksponering for negative holdninger vil kunne stimulere til for eksempel skjult stamming. Offentlighetens syn på stamming kan prege og fargelegge hverdagen for personer som stammer åpent eller skjult. Fordi stamming ofte manifesterer seg i sosiale situasjoner vil det kunne ha sosiale konsekvenser og dermed påvirke personens sosiale liv på negativt vis (St. Louis & Tellis, 2015).

Personer som stammer er ofte klar over de stigmatiserende holdningene som kan finnes i samfunnet (Boyle & Blood, 2015; Boyle, 2015). De stigmatiserende holdningene i offentligheten og samfunnet kan for enkelte som stammer være forbundet med et høyere nivå av angst og depresjon (Boyle, 2015). Forskning har vist at å leve med en stigmatiserende vanske kan gi negative konsekvenser i form av færre muligheter i livet, redusert livskvalitet og mindre psykisk velvære (Steele, 1997; Major & O'Brien, 2005; Corrigan, Rafacz & Rush, 2011; Boyle, 2015). Også det å skjule en stigmatisert vanske kan føre til en redusert fysisk og mental helse vist blant annet med forhøyet blodtrykk (Link & Phelan, 2006; St. Louis & Tellis, 2015). Om vi ser nasjonalt viser likevel en holdningsundersøkelse fra 2016 Norges befolkning har overveiende positive holdninger til stamming (St. Louis & Tellis, 2015).

Hva som kan være konsekvenser av å avsløre og identifisere seg selv som en som stammer er lite belyst i tilgjengelig litteratur. Årsaken til dette kan være det store spennet i stammings natur, her finnes det ikke enkle svar. Et sentralt poeng for logopeden som hjelper er å kunne se åpent, men samtidig med et faglig fundert blikk, på den enkelte klients valg knyttet til dette spørsmålet. Selv om det er godt dokumentert at det for de fleste er forbundet med økt livskvalitet å utfordre vanskene med god faglig hjelp er ikke nødvendigvis unngåelsesstrategier å regne som noe negativt for alle individer. Å skjule en stigmatisert identitet, som stamming, kan være et aktivt valg for å opprettholde et privatliv og beskytte eget velvære fra det som kan sees på som et fiendtlig og belastende sosial respons. Så fremfor å bare se på det å skjule stammingen som en passiv handling må logopeden være klar over at å skjule stamming kan være et bevisst, godt fundert og aktivt valg som gir personen kontroll de negative sosiale sidene ved å eksponere stamming (Constantino, Manning & Nordstrom, 2017).

Unngåelsesstrategier kan sees på som en naturlig logisk respons på potensielle sosiale, emosjonelle og psykologiske ulemper som kan forekomme dersom en velger å stamme åpent. Likevel, mennesker som aktivt søker hjelp ønsker gjerne endring i en eller annen form og det er da logopedens oppgave å legge fram at forskning viser at mange vil ha en fordel av å være åpen i form av økt livskvalitet og at for eksempel deltakelse i selvhjelpsgrupper kan fremme slik endring (Boyle, Milewski, Beita- Ell, 2018).

Å akseptere for en selv at et problem eksisterer, at problemet ikke definerer ens identitet og at individet er i stand til å være aktiv i en endringsprosess, skriver Plexico, Manning & Levitt (2009) om veien til aksept. Det kan ha en betydning for enkeltmennesket å være åpen om egen stamming. Som jeg har vært inne på tidligere velger noen å skjule stammingen sin som en håndteringsstrategi. Å bytte ut unngåelsesstrategier (ordbytting, unnlate å prate i sosiale settinger også videre, til å være proaktiv og gå inn for å endre atferden, har vist seg å være viktig i prosessen for egen aksept av stammeproblematikken. Det er rapportert at en åpenhet om egen stamming og erkjennelse overfor andre at de stammer, kan ha store fordeler for de personer det gjelder, også når det kommer til livskvalitet (Plexico et al., 2009; Boyle, Milewski, Beita-Ell, 2018).

Angst

Sosial angst defineres som en lidelse der en har en langvarig og overveldende frykt for sosiale situasjoner hvor en er i kontakt med andre mennesker. Eksempler på dette kan være situasjoner en må holde en tale foran andre, ulike møter og sosiale settinger. Frykten for å bli sett på og dømt av andre er rådende, og kan innvirke på store og små livsvalg (American Psychiatric Association, 2017; Iverach & Rapee, 2014). Det er lett å tenke seg at sosiale situasjoner for en som stammer kan være mer krevende enn for normalbefolkningen. Selv om det er forsket mye på sosial angst knyttet til stamming kan tidligere funn om stamming og angst best beskrives som inkonsistente (Iverach & Rapee, 2014).

Spoler vi frem til i dag støtter likevel flere studier seg til at sosial angst er et problem som må regnes med hos ungdommer og voksne som stammer (Bloodstein, 1995; Iverach, Menzies, O'Brian, Packman, & Onslow, 2011; Iverach & Rapee, 2014, Smith & Weber, 2017). Selv om oppdatert tilgjengelig forskning viser at barn som stammer i utgangspunktet ikke har en høyere grad av genetisk predisposisjon for angstlidelser enn andre finnes det evidens for at barn og ungdom kan oppleve negative sosiale konsekvenser i forbindelse med stamming, som igjen kan føre til en høyere risiko for angstlidelser. Så unge mennesker som stammer vil på grunn av de miljømessige belastningene knyttet til stamming kunne ha økt risiko for utvikling av angst. Risikoen er særlig til stede i ungdomstiden som er en periode der angst og sosial angst ofte debuterer i den øvrige befolkningen (Smith, Iverach, O'Brian, Kefalianos, Reilly, 2014).

Gjennom ungdomstiden kan denne gruppen ha ervervet negative holdninger om seg selv, som et resultat av mange år med stamming og negative tilbakemeldinger og opplevelser i sosiale settinger (Blood, Blood, Tellis, & Gabel, 2001; Gildston, 1967; Rahman, 1956; Wallen, 1960; Guitar, 2014). Flere funn understøtter at ungdommer som stammer har en høyere sjanse for å utvikle sosial angst enn deres klassekamerater som ikke stammer (Mulcahy, Hennessey, Beilby & Byrnes, 2008).

At mange studier og undersøkelser ser ut til å påvise en sammenheng mellom stamming og sosial angst understreker at logopeders må ha nødvendig kunnskap om metoder for å møte slike problemer og samtidig være seg bevisst hva som er logopedens rolle og avgrensning opp mot andre yrkesgrupper. Som logoped blir det blant annet viktig å kunne vurdere om angsten er basert på en frykt for å snakke, en lingvistisk angst (unngåelse av ord), om det er situasjonsbetinget og/eller sosial angst som ikke er forbundet med stammevansken (Yairi & Seery, 2015; Sønsterud, Feragen, Kirmess, Halvorsen & Ward, 2019). Angst forbundet med selve talen er også blitt fremmet som et sentralt element å ta hensyn til i den logopediske oppfølgingen (Van Riper, 1973; Dietrich & Roaman, 2001; Yairi & Seery, 2015). Enkelte forskere betrakter også talerelatert angst hos personer som stammer som en sosial angstlidelse. Dette til tross for at angsten kan være en reaksjon eller konsekvens som følger av stammingen, og dermed ikke hovedvansken (Yairi & Seery, 2015). Denne gjennomgangen viser etter mitt syn at angst som følgeaspekt ved stamming er et problem som logopeders må ha inngående kjennskap til for å kunne nå frem til og hjelpe klienter på riktig måte.

2.4 Kartlegging av skjult stamming

Kartlegging av stamming gjøres vanligvis ved å undersøke og skaffe seg informasjon om følgende komponenter; bakgrunnsinformasjon, det vil si skaffe til veie informasjon om kjent utvikling, ulike undersøkelser, opplevde utfordringer og hjelpetiltak fra tidligere, samtale med klienten, taleprøver og analyse. Videre tar kartleggingen for seg emosjoner knyttet til stammingen og talesituasjoner, og ikke minst sosiale, personlige og andre betydningsfulle faktorer som kan påvirke personens liv. Når en kombinerer målinger av stammeatferd og tanker, holdninger og følelser knyttet til stamming ser en på stamming som en multifaktoriell taleflytvanske (Guitar, 2014).

Den hørbare og synlige stammingen kan gis objektive mål ved å gjøre analyse av taleopptak (lyd og bilde) som måler stamming, stammeøyeblikk, og medbevegelser. Men personens følelser og skjulte stamming kan ikke registreres på samme vis (Douglass, 2011).

Denne studien har et spisset fokus på skjult stamming og jeg vil i dette kapittelet primært sette søkelyset på sentrale kartleggingsmetoder som brukes for å avdekke den delen av

stammingen som verken er hørbar eller synlig og som omfatter tanker, holdninger og ikke minst følelser. Når en velger å bruke slike verktøy er det viktig å være klar over at det er en forutsetning for vellykket bruk av undersøkelser med denne formen for kartleggingsverktøy at logopeden har etablert et tillitsforhold til eleven eller klienten, og derfor må logopeden aktuelt vurdere hvorvidt personen er klar for dele denne typen informasjon eller om det vil være bedre å vente til en større tillit er opparbeidet. Etablering av tillit er å regne som en grunnleggende forutsetning for en vellykket og korrekt kartlegging av de nevnte aspektene (Yairi & Seery, 2015). De neste avsnittene vil konkret ta for seg aktuelle kartleggings skjema som brukes av logopeder i arbeidet med voksne og barn med en stammeproblematikk.

2.4.1. Spørreskjemaer

Til tross for at faglig funderte samtaler er en selvsagt og viktig del av den logopediske oppfølgingen vil ikke all informasjonen en behøver nødvendigvis kunne fanges opp på denne måten. Som supplement til samtalene er det utviklet et stort antall spørreskjemaer gjennom årenes løp for å strukturert kunne kartlegge ulike aspekter ved stamming. Instrumentene har forskjellig innretning og fokus og derav ulike styrker. Kvalitetssikrede strukturerte spørreskjemaer gir et bredere informasjonsgrunnlag og kan hjelpe logopeder til bedre og sikrere forståelse av stamming og effekten og påvirkningen stammingen har på elever og klienter. Kartlegging er også vel å merke en kontinuerlig prosess gjennom forløpet for å hjelpe til å overvåke behandlingseffekt og utvikling (Yairi & Seery, 2015).

Evaluering underveis i behandlingen ved bruk av strukturerte verktøy kan bidra til å klarlegge hvorvidt behandlingen går den veien som er ønskelig for klienten eller om en bør prøve en annen vei. Bruken av spørreskjemaer er viktig også for å kunne gi kunnskap om effektivitet og virkning av ulike tilnærminger og derav for utvikling av ny kunnskap på feltet. Spørreskjemaer må likevel være gjenstand for kritisk faglig vurdering og på individnivå må hjelp alltid besluttes på bakgrunn av inngående kjennskap til klientens situasjon og på faktorer som ikke alltid fanges opp i et spørreskjema. Under vil jeg presentere et knippe aktuelle kartleggingsinstrumenter som er velkjente som er mye brukt i feltet (Guitar, 2014).

2.4.1.1 Overall Assessment of the Speaker's Experience of Stuttering

Resultatene av bruken av OASES (Yaruss & Quesal, 2006) er blitt sett på som et viktig indikasjon på at en persons observerbare stamming ikke representerer stammingsens alvorlighetsgrad alene (Iverach & Rapee, 2014). Dette spørreskjemaet er basert på World Health Organization's International Classification of Functioning, Disability and Health (World Health Organization, 2001; Guitar, 2014) og er i dag tilgjengelig for bruk til både barn og voksne som stammer (Guitar, 2014).

Hensikten med verktøyet er å måle det totale bildet av stammingsens innvirkningen på en persons liv sett fra personen som stammer sitt perspektiv (Yaruss & Quesal, 2006; Guitar, 2014). Ved bruk av OASES kan en få et godt bilde av en persons følelser og reaksjoner knyttet til stammingen. Den tar også for seg hvordan kommunikasjon foregår i dagligdagse situasjoner og hvordan stammingen generelt påvirker en persons daglige liv.

Verktøyet ble designet for å fungere som et supplement til andre kartleggingsverktøy men med særlig oppmerksomhet på å gi et helhetlig perspektiv. For at kartleggingsinstrumentet skulle ha en høy grad av reliabilitet har utviklerne av OASES redefinert, testet og tatt inn eksperter underveis i prosessen for å verifisere validitet (Yaruss & Quesal, 2006; Guitar, 2014).

OASES er vel ansett og gir gode pekepinner på hvilken vei den videre behandlingen bør ta og videre for måling av effekten behandlingen har (Guitar, 2014). OASES anbefales brukt i kontekster der logopedene kan stille spørsmålene til personen fremfor en selvadministrering der personen selv fyller ut skjemaet (Yaruss & Quesal, 2006). Spørreskjemaer av denne art involverer deling av mye personlig og følsom informasjon, derfor anbefales det at den ikke gjennomføres ved første møte (Yairi & Seery, 2015). En bekymring knyttet OASES er at undersøkelsen kan *overdefinere* problemene en person eventuelt kan ha og er en bevissthet brukeren av instrumentet vil ha (Francic & Bothe, 2008; Yairi & Seery, 2015).

Dette perspektivet er uansett viktig å ha med seg når en tilbyr hjelp, det er ikke hjelperens oppgave å definere problemet alene eller å jobbe med problemer klienten ikke opplever å ha eller ønsker å jobbe med (Yairi & Seery, 2015).

2.4.1.2 The Wright and Ayre Stuttering Self-Rating Profile

WASSP (Wright & Ayre, 2000; Baluyot, Hoff & Melle, 2016) måler et spekter av kognitive, emosjonelle problemer og beskriver atferden til personen som stammer, og kan anvendes overfor både skolebarn og voksne. Det er utviklet et eget skjema for bruk i skolealder. Ved bruk av spørreskjemaet WASSP-skolebarn, som er tilgjengelig for bruk av barn i Norge, tar klienten stilling til hvor sanne eller usanne de opplever spørsmålene som stilles. WASSP-skolebarn er inndelt etter avsnitt som tar for seg problemer grunnet stammingen, unngåelse grunnet stammingen, tanker og følelser og hvordan de opplever at stammingen deres arter seg. Dette spørreskjemaet er også blant de som er mulige å bruke før, etter og under den logopediske oppfølgingen. Verktøyet kan fungere som systematisk dokumentasjon av resultater og utvikling i den logopediske oppfølgingen, og er egnet for å måle progresjon. WASSP kan også brukes ved kartlegging av voksne i Norge (Wright & Ayre, 2000; Baluyot et al., 2016).

Fordelene ved slike standardiserte kartleggingsverktøy er den systematiske innhenting av informasjon men det er likevel viktig å være klar over at andre former for kartlegging er nødvendig for å få utfyllende informasjon på individnivå. Testsituasjonen kan være unaturlig og resultatet representerer ingen objektiv sannhet. Det er en risiko for at det valgte kartleggingsverktøyet ikke er riktig inngang for alle klienter (Shipley & McAfee, 2021).

De foregående avsnittene har presentert to kartleggingsverktøy som er normert for bruk med både barn og voksne med en stammeproblematikk. Spesielt i forhold til barn kan slike spørreskjemaer være av begrenset verdi alene. Der kan det være hensiktsmessig å ta i bruk mer kreative former, hvilket neste avsnitt vil kort ta for seg (Guitar, 2014).

2.4.1.3 Spesielt for kartlegging av barn

Med barn kan det noen ganger være nyttig å ta i bruk flere kreative former for å få de til å sette ord på ting. Guitar (2014) argumenterer for at barn kan ha god nytte av å uttrykke følelsene sine knyttet til stamming på en mer fri måte ved for eksempel å ta i bruk kreative former som tegning. En annen måte kan være å ta i bruk en analogi. En analogi kan være hensiktsmessig å bruke for å forklare noe komplisert på en enklere måte eller for å uttrykke følelser knyttet til noe konkret. Joseph Sheehan (1970) bruker den kjente analogien “Isfjellet” for å vise at stamming har en overflate som er synlig og hørbar men også en kanskje større del som gjemmer seg under overflaten og som inneholder alt en ikke kan se og høre, som følelser knyttet til egen stamming. Med barn kan en del av kartleggingen foregå ved å la barna tegne sine egne isfjell der toppen illustrerer stammingen og der følelsene befinner seg under den dype havoverflaten (Sheehan 1970; Guitar, 2014). Også tegninger kan brukes som verktøy gjennom hele behandlingsprosessen da det kan hjelpe barnet til både å håndtere gamle følelser som er vonde og nye følelser som som har oppstått ved ulike steg av den logopediske oppfølgingen (Guitar, 2014).

Andre aktiviteter kan også tas i bruk i både kartlegging og behandling som en støtte for å identifisere barnets følelser knyttet til egen stamming. For barn kan det være hensiktsmessig å bruke figurer, bamser eller historier som en måte å utvikle følelsesvokabulæret ved å prate om hvordan for eksempel «herr bamse» føler seg når det regner ute og han er kald og uten jakke. Inkludering av negativ så vel som positive følelser er viktig (glad, trist, bekymret, frustrert etc) (Kelman & Nicholas, 2020).

Det er kjent at barn i skolealder som stammer kan oppleve et hav av følelser som en reaksjon på stammingen. Denne typen kartlegging har hatt som mål å avdekke om barnet opplever negative følelser og tanker knyttet til egen stamming. Men til tross for at et barn stammer behøver ikke nødvendigvis barnet ha negative og vanskelige følelsene og dermed gjøre at barnet går inn for å skjule egen stamming. Noen barn vil kunne ha en tydelig hørbar og synlig stamming og samtidig oppleve en aksept og selv aksepterer stammingen uten vesentlige følgeproblemer. For andre kan være så skamfullt at de ønsker å unngå det for alt det verdt (Yairi & Seery, 2015).

2.5 Skjult stamming og målrettede tiltak

Denne delen av oppgaven presenterer sentrale behandlingsmetoder for barn og voksne med skjult stamming og vanskelige følelser knyttet til egen stammeatferd. Kapittelet vil ta for seg en presentasjon av ulike øvelser og tiltak der også klinikerens forslag til konkrete gjennomføringsmåter legges fram.

2.5.1 Eksponering og desensitivisering

Eksponering er en mye brukt metode i psykologien for å nærme seg ulike former for frykt og unngåelsesatferd, fra edderkoppfrykt til vanskelige følelser. Det er mulig for mennesker å overvinne ting de frykter. Også negative følelser som skam og skyld dersom de på en gradvis måte eksponerer seg for situasjonen de frykter. Dette er forutsatt av et støttende miljø bestående av et kontrollert og systematisk hierarki (Sheehan, 1958; Van Riper, 1973; Murphy, Yaruss, Quesal, 2007). Denne prosessen er hva som kalles *desensitivisering*. Det er meningen at det skal tillate personen å håndtere frykten ved gradvis eksponering for det aktuelle problemet. For å overvinne frykten blir en eksponert for fryktfremkallende stimuli arrangert etter et hierarki der en starter med det som oppleves som minst skummelt, og fortsetter videre med større utfordringer inntil personen opplever å nå målet med redusert påvirkning og økt kontroll i den fryktfremkallende situasjonen. (Rothbakum, Hodges, Smith et al., 2000, Yairi & Seery, 2015).

2.5.1.1 Pseudostamming

Pseudostamming, også kalt *frivillig stamming*, blir beskrevet som en naturlig del av desensitivisering der en søker etter å redusere angst, frykt og/eller negative følelser assosiert med stamming. Pseudostamming brukes som teknikk i stammebehandling for at personen som stammer skal oppleve kontrollerte stammeøyeblikk, uten frykt og negative følelser til

stede (Yairi & Seery, 2015). I en logopedtime foregår dette typisk ved at logopeden instruerer klienten eller til å produsere samme duplisering av hans eller hennes autentiske stamming. Logopeden kan også anbefale klienten å produsere enkle repetisjoner eller forlengelser (Van Riper, 1973; Guitar, 2014), for så å videreføre imiteringen av deres egen stamming, så snart de er blitt mer komfortable med teknikken (Gregory, 2003; Byrd, Gkalitsioui, Donaher & Stergio, 2016).

Pseudostamming er en anerkjent teknikk i det logopediske arbeidet med klienter og elever som stammer og utfallet sies å ofte være positivt, når en person mestrer å konfrontere stammingen, fremfor å skjule den (Yairi & Seery, 2015). En nylig gjennomført studie peker i retning av at visse spesifikke elementer må være på plass for at pseudostammingen skal være hensiktsmessig for klienten. Det fremkommer i studien at nytten avhenger av hvordan pseudostammingen blir produsert og at det blir mer virksomt om metoden også blir brukt utenfor et klinisk miljø (som for eksempel kontoret til logopeden). Byrd et al., (2016) viser til at pseudostamming kan være emosjonelt krevende for klienten og at logopeden derfor bør tydeliggjøre nytten av å ta i bruk teknikken overfor den voksne klienten også utenfor logopedkontoret (Byrd et al., 2016).

Studien tok utgangspunkt i voksne og når det kommer til barn i skolealder kan krav og former for desensitivisering se noe annerledes ut. Van Riper (1973; Yairi & Seery, 2015) kommenterte at ikke all form for desensitivisering vil være anvendbart og hensiktsmessig for barn i skolealder men at en heller kan velge å «leke» med pseudostamming i det kliniske miljøet, sammen med logopeden (Van Riper, 1973; Yairi & Seery, 2015). Dette kan bidra til å skape en atmosfære med åpenhet som også er desensitiserende i form av at det kan bidra til at barnet føler seg mer komfortabel med egen stammeproblematikk (Healey, et al., 2004, Ramig & Bennett, 1997; Yairi & Seery, 2015).

2.5.1.2. Skilpaddesnakk og senking av taletempo

Skilpaddesnakk stammer opprinnelig fra Meyers & Woodfords (1992) program som er basert på taleøvelser. Metoden kan være hensiktsmessig å bruke i de tilfeller det er behov for å slakke ned barnets eller klientens taletempo. Konkreter som tog, biler, dyr eller annet kan tas

i bruk for å lære barnet meningen av å prate i et raskt tempo og det å prate i et rolig tempo. Så snart barnet har oppfattet hva det innebærer, kan skilpadden og travhesten introduseres med utgangspunkt i fortellingen om «Haren og skilpadden». Da metoden er lekbasert krever det dermed at en demonstrerer ved at barnet ut i fra hvordan raskt en snakker, skal gjette om en er en skilpadden eller travhest. Videre kan barnet sette ord på hvordan de gjettet for eksempel skilpadden, der en så bytter på hvem som gjetter. Siste steg i øvelsen innebærer å produsere et lavt taletempo, der en starter med enkle ord og utvider etterhvert som barnet mestrer å si ordene sakte og med mindre stammeøyeblikk. Tanken bak at dersom barnet klarer å slakke ned taletempoet vil det også kunne redusere stammeatferden (Meyers & Woodfords, 1992; Kelman & Nicholas, 2020). Også for voksne kan redusert taletempo være blant tiltakene logopedene tar i bruk (Guitar, 2014).

2.5.2 Gruppebehandling

Følelsen av ensomhet og å være isolert som kan oppstå som følge av å skjule egen stamming, har ført til at gruppeterapi er anbefalt som en del av tilnærmingen til stammevansker (Cheasman & Everard, 2013; Levy, 1987; Constantino et al., 2017).

Klinikerne Levy (1983) og Cheasman & Edevard (2013) er av den oppfatning at gruppeterapien kan fungere som en form for støttenettverk. Slik de ser det bør gruppen i all hovedsak være bestående av personer som stammer skjult, da de hevder eventuelle gruppemedlemmer som stammer åpent kan være mistenksomme overfor de som stammer skjult, grunnet at deres stamming ikke nødvendigvis er hørbar og synlig. Til tross for at personene som stammer åpent ikke nødvendigvis opptrer slik kan gruppemedlemmene som stammer skjult være av den oppfatningen og dermed føle på en skyldfølelse for at stammingen deres ikke er hørbar (Levy, 1983; Cheasman & Edevard, 2013; Douglass et al., 2019). Begge de nevnte klinikerne valgte i denne foretrukne tilnærmingen til skjult stamming å unngå behandling som inneholdt taleflytskapende teknikker. Dette begrunnes med at de ikke ønsket å vie oppmerksomhet mot unngåelsesatferden klientene allerede hadde. Gruppetimenes fokus var istedet å finne ut av hvordan medlemmene unngikk lyder, situasjoner, følelser, ord, forhold og rollen som en person som stammer, ved bruk av Van Ripers (1973) blokk modifiseringsprogram. Den delen av tilnærmingen som involverte

desensitivisering gikk ut på å utfordre unngåelsesstrategiene de brukte ved å jobbe aktivt med å tillate seg selv å stamme åpent både i gruppesettingen og likeså i hverdagen ellers. Andre øvelser består av å våge å stå i stammingen og bruk av pseudostamming. Rollespill var også en del av behandlingen, der målet var å trene på situasjoner en kunne befinne seg i utenfor gruppesettingen, og i tiden etter behandling. En annen ting Levy (1987) og Cheasman & Everard (2013) oppfordrer til at det i etterkant burde oppmuntres og legges til rette for at familie/nære kan vedlikeholde trening og også øve seg i andre aktuelle situasjoner og være åpen om stammingen sin til andre (Levy, 1983; Cheasman & Edevard, 2013 ;Douglass, Constantino, Alvarado, Verrastro & Smith, 2019).

Også Yairi & Seery (2015) hevder at å delta i gruppetimer for personer med lignende vansker som en selv kan være trøst og gi god støtte for gruppemedlemmene. Videre mener de at det kan gi en mulighet for gruppemedlemmene til å uttrykke egne følelser og dele erfaringer i et trygt miljø, der det kan bidra til at klienter får nye perspektiver og potensielt nye løsninger på utfordringene de har. De foreslår at logopedens lederskap av gruppetimer kan løses og gjennomføres ved å velge tema for dagen, koordinere lengden på hvor lenge hver enkelt kan snakke eller en kan ta en passiv rolle med minimal intervensjon. Personer som stammer og er deltakende i gruppetimer, kan altså få utbytte av en tilnærming som foregår sammen med andre og gir trening i direkte sosiale interaksjoner. De peker på fordelene ved gruppebehandling er at det kan gi sosial støtte, og samtidig være en naturlig øvelse på sosiale settinger (Yairi & Seery, 2015).

2.5.3 Behandling av skjult stamming fra et klientperspektiv

Blant de første empiriske undersøkelsene til å ta for seg mennesker med skjult stamming sin erfaring med logopedisk oppfølging, finner vi Douglass, Constantino, Alvarado, Verrastro & Smith (2019). Deltakerne i studien hadde som barn gått til logoped for oppfølging for den åpne og hørbare stammingen. Samtlige satt igjen med negative opplevelser av at all vekt hadde blitt lagt på flytskapende teknikker. Flere opplevde at den logopediske oppfølgingen ble avsluttet da de kom til et punkt der de evnet å skjule stammingen for logopeden. Samtlige deltakere opplevde også at det ikke ble stilt spørsmål om hvordan de opplevde stammingens

innvirkning på deres liv, og dermed ble logopedoppfølgingen ikke i overensstemmelse med deres behov som personer som skjuler egen stamming. For deltakerne i studien bidro behandlingen som kun fokuserte på flytskapende teknikker til et enda større ønske om å skjule stammingen og en ytterligere følelse av skam. Basert på resultatene av studien, foreslo Douglass et al., (2019) fire implikasjoner som nødvendige for en vellykket logopedisk oppfølging av personer med skjult stamming. Douglass et al., (2019) legger vekt på konkrete mål og aktiviteter, oppfordring til egenlæring, personlige valg av teknikker og tiltak og til slutt undervisning og informasjon til personer i klientens nærmiljø. De neste avsnittene vil presentere disse implikasjonene mer inngående.

1: Tydelige mål og meningsfulle aktiviteter

Douglass et al., (2019) vektlegger tydelig kommunikasjon mellom klient og logoped. På bakgrunn av funnene i studien som viste at deltakerne ofte ikke hadde fått verken informasjon eller forklaring på øvelsene de ble bedt om å gjennomføre tar forskerne til orde for å presentere og forklare mål med aktuelle øvelser og at øvelsene må gi mening for klienten. Logopeden kan for eksempel demonstrere eller bytte rolle med klienten for å tydeliggjøre øvelsen og formålet med den (Douglass et al., 2019).

2: Personlige valg av tiltak og teknikk

Grovt sett kan behandlingsteknikkene for den voksne befolkningen som stammer, deles inn i kategoriene taleflyt- og stammemodifiserende teknikker og terapeutiske teknikker (Manning & DeLillo, 2018; Douglass et al., 2019). Flytskapende teknikker er ikke nødvendigvis den mest hensiktsmessige teknikken å bruke, da de som hovedsakelig stammer skjult allerede har innarbeidet egne teknikker for å ikke stamme åpent. Et eksempel på dette kan være at de lar være å prate for å unngå stammeøyeblikk (Constantino et al., 2017; Douglass et al., 2019). Det begrunnes også i deltakernes erfaringer med at fokuset på kun flytskapende teknikker gav de en følelse av at stamming var noe som var uønsket. Det er viktig å være der klienten er i sin utvikling, og bearbeiding av følelser og tanker rundt stamming kan være en forberedelse til en nennsom introduksjon av teknikker som pseudostamming. En trygg og tilpasset intervensjon avpasset til klientens tilgjengelighet er viktig for å unngå negative følelser og konsekvenser av å oppsøke behandling.

3: Oppfordring til egen læring

Samtlige av deltakerne i studien hadde stor nytte av å tilegne seg kunnskap gjennom å lese bøker om emnet og undersøke forskning på feltet. De nevnte klinikerne hevder videre at en form for «lekser» kan bidra til å styrke læringsprosessen. Å være deltakende i en gruppesetting kan øke motivasjonen for å selv tilegne seg kunnskap. De mener det også kan være mye læring for logopeden å være en del av gruppetimene for personer med skjult stamming (Cheasman & Everard, 2013; Douglass et al., 2019).

4: Undervisning og informasjon til personer i klientens nærmiljø

Den fjerde implikasjonen tar for seg viktigheten av å involvere personene som befinner seg i miljøet til personen som skjuler egen stamming. Deltakerne i studien opplevde ved gjentatte anledninger å bli misforstått i nærmiljøet. Med dette menes at nærmiljøet ofte ikke så behovet klienten som barn hadde for logopedisk oppfølging eller at individene i miljøet rundt ble fortalt av fagfolk at behovet for logopedisk oppfølging ikke var til stede. I tillegg var stammingen ofte noe som ikke ble snakket om innad i familien av forskjellige årsaker (Douglass et al., 2019).

2.5.4 Steg for å oppnå åpenhet og aksept

Blant voksne personer som stammer finner en de som ikke liker å verken se, høre på eller prate om egen stamming. Med dette menes at flere unngår å lar være å prate om stammingen med venner, kollegaer, barn og livspartnere. Yairi & Seery (2015) argumenterer for at den logopediske oppfølgingen på et tidlig tidspunkt bør adressere «stillheten», med utgangspunkt i Sheehan (1970) sin ide om å bringe stammingen ut i det åpne. Å adressere «stillheten» innebærer å konfrontere egen stamming, og det som oppleves som ubehagelig. Første steg på veien kan være at logopeden prater med klienten om deres erfaringer med stamming gjennom barndommen, skoleårene, og som voksen. Ved bruk av denne tilnæringsmåten vil samtale

om minner fra ulike situasjoner, unngåelsesatferd, personer rundt sin reaksjon på stammingen og til slutt, de potensielle sosiale konsekvensene som kan ha oppstått som følge av stammingen. Mer inngående dreier dette seg om å adressere om noen har ertet dem på grunn av stammingen, konkrete situasjoner de har unngått, som å prate i telefonen og den eventuelle angsten for å snakke høyt og hva de eventuelt har gjort for å minimalisere stammeøyeblikk (Yairi & Seery, 2015).

Yairi & Seery (2015) viser til at det så kan være viktig for de som stammer å prate om stamming med de rundt seg, med utgangspunkt i at de rundt ikke har noen anelse om hva taleflytvansken stamming er og innebærer. Det neste foreslåtte steget innebærer å ta med nære personer inn i den logopediske oppfølgingen, der for eksempel et søsken er med på en time der klienten forteller hvordan det har vært å leve med stamming. De påpeker så at det interessant nok, for mange kan oppleves som skumlere å prate med noen de kjenner godt om stamming, enn om de skulle gjort det med en en totalt fremmed person. Det tredje steget på veien går ut på at klientene blir oppmuntret til å prate om stammingen for eksempel på jobb, der tanken bak er at dersom en er mer åpen om egen stamming, vil unngåelsesatferden kunne reduseres (Yairi & Seery, 2015).

3.0 Metodevalg og forskningsdesign

Dette kapittelet forklarer bakgrunn for valg av metode og redegjør også for valgene som er tatt i denne forskningsprosessen. Kapittelet beskriver den valgte tilnærmingen og begrunner denne, prosessen som foregikk ved rekruttering av informanter og utvalgets størrelse. Videre kommer kapittelet inn på en beskrivelse av selve intervjugjennomføringen, før prosessen som er gjennomgått ved bearbeiding av det innhentede datamaterialet kommer på banen. Til slutt vil de etiske betraktningene bli lagt frem, før kapittelet avslutter med studiens styrker og svakheter.

Kvalitativ metode

Som jeg nevnte innledningsvis i oppgaven fattet jeg gjennom studiet en stadig større interesse for stammings enorme kompleksitet og særlig den skjulte delen av stammingen.

Kvalitativ metode ble utviklet ut fra ønsket om å forstå «den andre» (Denzin & Lincoln; Postholm, 2010). Den valgte problemstillingen «*Hvordan beskriver logopedene arbeidet med skjult stamming?*» er selve kjernen i min studie som bærer i et ønske om å få et innblikk i hvordan mine informanter vil beskrive sitt arbeid med fenomenet skjult stamming. Hva spiller inn på valgene som tas under en kartlegging? Hva ligger til grunn for vurderingene av tiltak? Hvordan beskriver logopedene sin subjektive erfaring på feltet?

Jeg som forsker søker etter å studere meninger, holdninger og erfaringer logopedene har og dermed forstå deres perspektiv og livsverden. Av den grunn fremstod valget av kvalitativ metode som mest logisk og hensiktsmessig da jeg med denne metoden nettopp kunne gå i dybden på logopedenes subjektive erfaring. Det skal også nevnes at intervjuer ble ansett som mest gunstig spesielt på bakgrunn av utvalgets størrelse. Dette forskningsprosjektet har en induktiv tilnærming (Dalland, 2007).

3.1 Fenomenologisk-hermeneutisk tilnærming

I denne studien har min vitenskapelige forankring vært *fenomenologi* og *hermeneutikk*. At jeg som forsker er hermeneutisk innstilt, vil i denne sammenheng bety at jeg dykker dypere inn i skjult stamming, med min egen forforståelse. Følelser, tanker og kunnskap er alle deler som inngår i min forforståelse (Dalland, 2007). På samme tid kan en fra et hermeneutisk ståsted møte på utfordringer. Dette går tilbake til forforståelsen da den i seg selv vil bidra til vanskeligheter med å være objektiv. En vil alltid ta med seg egen forforståelse inn i en undersøkelse. Med dette menes at jeg som forsker allerede har en viss formening om fenomenet skjult stamming. I forskningsprosjektet har jeg med meg en ryggsekk som inneholder noen få tidligere erfaringer, noe kunnskap gjennom studiet i logopedi og egne tanker jeg har gjort meg underveis. I denne ryggsekken ligger også eventuelle antagelser jeg måtte ha om skjult stamming.

Det er dermed viktig at jeg er meg bevisst på hva jeg har i ryggsekken, nettopp for å kunne gå inn i prosessen med de riktige brillene på. Dalland (2007) skriver at når en som forsker er blitt bevisst på hvilke tanker en har, vil det være lettere å se etter data som eventuelt kan avkrefte de forklaringer jeg selv har av fenomenet skjult stamming på forhånd. Dette kan være lettere sagt enn gjort og viser dermed til viktigheten av at jeg er nødt til å være bevisst på egen forforståelse og eventuelle fordommer. En sentral del av prosessen er av den grunn å erkjenne at jeg ikke går inn i forskningsprosjektet med “blanke ark” (Dalland, 2007).

“Som kvalitativ design betyr en fenomenologisk tilnærming å utforske og beskrive mennesker og deres erfaringer med, og forståelse av, et fenomen” (Johannessen et al., 2010 s. 82)

Sett i lys av fenomenologien som kvalitativt design, vil denne tilnærmingen beskrive og utforske menneskelige fenomener. Videre innbefatter det menneskets forståelse av et fenomen (Johannessen et al., 2010). Med andre ord omfatter fenomenologien forståelse av menneskets bevissthet og subjektive erfaringer. Et nøkkelord innenfor fenomenologien er “mening”. “Mening” tillegges stor vekt, da jeg som forsker forsøker å forstå meningen med et fenomen sett gjennom en gruppe menneskers øyne, i dette tilfellet logopeder.

Fenomenologien har et overordnet mål, der en som forsker søker å øke sin innsikt og forståelse av den andre sin livsverden (Johannessen et al., 2010).

Som problemstillingen “hvordan beskriver logopeder arbeidet med skjult stamming?” tilsier, er jeg på utkikk etter enkeltindividets subjektive opplevelse av et fenomen. Jeg søker å forstå fenomenet skjult stamming og hvordan informantene beskriver arbeidet med dette, og dermed også fenomenet sett ut i fra deres perspektiver. Av den grunn falt valget på en fenomenologisk-hermeneutisk undersøkelse som er en anvendelig metode for å forstå menneskelige og mellommenneskelige fenomener (Lindseth & Nordberg, 2004)

Den fenomenologiske tilnærmingen har som mål om å tilsidesette egen forforståelse. Dette kan det slik jeg ser det by på utfordringer i praksis. Er det i det hele tatt mulig å tilsidesette forforståelsen totalt og vil det være det mest fruktbare å gjøre i undersøkelsen? Uansett bevissthet om egen forforståelse er dette viktig i fortolkningen av data. Den hermeneutiske tilnærmingen, står som vist også sentralt i kvalitativ forskning. At jeg som forsker er hermeneutisk innstilt, vil i denne sammenheng bety at jeg dykker dypere inn i skjult stamming, *med* min egen forforståelse. Følelser, tanker og kunnskap inngår i min forforståelse og har som mål å bli en en ressurs, fremfor å være et hinder (Dalland, 2007).

Jeg velger derfor å ta med innslag av den hermeunetiske tilnærmingen, og anerkjenner at forforståelsen er en del av innholdet i «ryggsekken» jeg bærer med meg. Jeg håper at jeg ved å kombinere disse, vil kunne se en tydelig helhet og forhåpentligvis på samme tid øke min egen innsikt. Jeg vil i neste avsnitt klargjøre hvilken intervjuform som skal tas i bruk, før jeg kommer tilbake til den fenomenologisk-hermeneutiske analysen.

3.2 Et semistrukturert forskningsintervju

Som en kvalitativ forsker styrer hensikten med studien også valget av intervjuform. Ved gjennomføring av et *strukturert* intervju blir de samme spørsmålene stilt til alle informanter. Ofte er det også slik at et begrenset sett responskategorier er innebygd (Postholm, 2010). Denne studiens primære hensikt var å få en dypere innsikt i hvordan logopeder beskriver sitt arbeid med skjult stamming. I dette inngår også spørsmål som *hvorfor* logopeder velger det ene eller det andre kartleggingsverktøyet, *hvordan* de tilnærmer seg klienter og *hva* som legges til grunn for de ulike valgene som tas i prosessen. Av den grunn var det en forutsetning for studien at den valgte intervjuformen ikke skulle begrense informantenes responsmuligheter. Det *ustrukturerte* intervjuet er som navnet tilsier, mer uformelt. Spørsmålene er åpne, blir tilpasset den enkelte situasjon, men har ofte et gitt tema (Dalland, 2007). Spørsmålene *hvorfor* logopeder velger det ene eller det andre kartleggingsverktøyet, *hvordan* de tilnærmer seg klienter og elever og *hva* som legges til grunn for de ulike valgene som tas i prosessen (se vedlegg 1), krevde at en viss ramme var fastsatt. For at jeg skulle kunne bringe fram informantenes subjektive opplevelser og erfaringer med fenomenet skjult stamming, falt valget på et *semistrukturert* intervju. Det semistrukturerte intervjuet la til rette for at informantene fikk svare fritt, med utgangspunkt i de nødvendige fastsatte rammene (Postholm, 2010).

Intervjuguide

Uavhengig av hvilken av de tre intervjuformene en velger i sin forskning, er det nyttig å bruke en intervjuguide som en måte å strukturere intervjuene på. I utformingen av intervjuguiden, innledet jeg arbeidet med å identifisere hovedtemaer med utgangspunkt i problemstillingen. Neste steg på veien var å formulere spørsmål som ville legge til rette for utdypende og gode svar fra informantene. Å stille spørsmål som oppmuntrer informantene til å gi utfyllende beskrivelser, kan bidra til å sikre en høy kvalitet på intervjuet (Thagaard, 2018). Samtlige av spørsmålene i intervjuguiden (se vedlegg 1), inneholder spørreord som; hvordan, hvilke og hva. Under flere av spørsmålene er det lagt inn “underspørsmål” som hadde til hensikt å få informanten til å utdype. For å vise til hvordan jeg gjorde dette i praksis følger et konkret utdrag fra intervjuguiden;

«Hvilke behandlingsmetoder tar du i bruk i møte med klienter som stammer? (evt flere)?»

- "Hvorfor akkurat denne behandlingsmetoden?"

- "Hvilken erfaring har du med ulike behandlingsmetoder?"

- "Hvilke grep tar du i bruk?"

Utdrag fra intervjuguide (vedlegg 1)

Ikke alle uttrykker seg like åpent i en intervjusetting. Noen prater i mer såkalte generelle vendinger, noen begrenser seg, andre kan være opptatt av bestemte detaljer mens atter andre uttrykker seg i det vide og brede. Å utforme intervjuguiden på denne måten var også en måte å kompensere om det ble korte lite informative svar og samtidig oppmuntre informantene til å utdype sine beskrivelser og tanker (Thagaard, 2018). Intervjuguiden la opp til at jeg kunne få den nødvendige informasjonen om temaene som i forkant ble valgt mens jeg på samme tid kunne «følge» informantens historie, og gi rom for at de kunne ta opp ulike forhold dersom de ønsket det. I denne studien ble intervjuguiden i stor grad fulgt, men selve spørsmålsformuleringene ble ikke nødvendigvis lest opp akkurat slik de hadde blitt formulert skriftlig. I noen tilfeller hadde informantene allerede besvart neste spørsmål i intervjuguiden. Intervjuguiden ble sendt til informantene i forkant slik at informantene kunne være forberedt på hvilke rammer som var satt for intervjuet, og hva temaet for samtalen skulle være (Johanessen et al., 2010). Sett i retrospekt opplever jeg at spørsmålene var dekkende men sett fra informantens perspektiv vil jeg anta en fordeling av spørsmålene i flere underkategorier, kunne gitt en bedre og mer oversiktlig presentasjon av intervjuguiden når den ble mottatt via mail i forkant av intervjugjennomføringen.

3.2.1 Populasjon, utvalg og rekruttering

Populasjon som begrep i denne sammenheng er ensbetydende med *befolkning*. Innenfor samfunnsvitenskapen vil populasjonen i all hovedsak være mennesker. I mitt prosjekt vil populasjonen være logopeder i Norge. Jeg avgrenset ytterligere ved at populasjonen skulle være logopeder i Norge som har kjennskap fenomenet skjult stamming (Johannessen et al., 2010).

Videre tok jeg stilling til hvilken størrelse utvalget skulle ha. I utgangspunktet var utvalget tenkt å ha en størrelse på opp til fem logopeder. Dette valget var basert på tid til rådighet, hva som var ansett å være realistisk og på samme tid representativt i tilstrekkelig grad for prosjektet (Dalland, 2007).

En hovedregel knyttet til utvalg i kvalitative intervjustudier er at en velger informanter som av ulike årsaker vil kunne uttale seg på en reflektert måte om det aktuelle temaet, i motsetning til enkelte former av kvantitative studier, der informanter kan bli tilfeldig utplukket for å representere en populasjon (Tjora 2021). Patton (1990) refererer til strategisk utvelgelse av informanter som *purposeful sampling*. Den kvalitative forskningsmetoden har altså mer eller mindre et klart mål. I denne undersøkelsen valgte jeg å gjennomføre et strategisk utvalg. Det vil si at jeg i første omgang måtte finne ut hvilken målgruppe som skal delta, som i dette tilfellet var logopeder i Norge. Neste steg på veien var å velge ut hvilke informanter som kunne være aktuelle for deltakelse i min undersøkelse. I motsetning fra kvantitative randomiserte undersøkelser, var jeg på utkikk etter hva som vil være hensiktsmessig i min kvalitative undersøkelse. Basert på studiens tema og problemstilling, var det nødvendig og mest hensiktsmessig å rekruttere **1)** logopeder og **2)** logopeder med en viss kjennskap til det avgrensede fenomenet skjult stamming. (Johannessen et al., 2010).

Jeg valgte i første omgang å foreta det en omtaler som *personlig rekruttering*, som foregikk på følgende måte; Jeg tok kontakt med logopeder med kjennskap til stammefeltet som jeg hadde blitt introdusert for gjennom studietiden, og kontaktet samtlige via mail. Det skulle vise seg at flere av logopedene som ble kontaktet opplevde å ikke ha den grad av kjennskap til fenomenet, som de anså som nødvendig for deltakelse i forskningsprosjektet. Hvordan

rekrutteringen utspilte seg, faller inn under det som betegnes som *snøballmetoden*.

Snøballmetoden brukes for å beskrive en utvalgsmetodikk, der en som vist ovenfor starter med et et smalt utvalg, også kalt «førstekontakter» der antallet informanter potensielt vil vokse ved at en som forsker får informasjon om nye informanter fra “førstekontakter” (Tjora, 2021). Altså videresendte noen av logopedene som ble kontaktet forespørselen om deltakelse i forskningsprosjektet til andre logopeder, og opplyste om personer de hadde kjennskap til som jobbet innenfor stammefeltet. Neste steg på veien var dermed å kontakte aktuelle informanter ved hjelp av tipsene fra “førstekontaktene”. Etter først å ha kontaktet flere potensielt aktuelle informanter ved hjelp av tips fra «førstekontaktene», valgte jeg å skrive et innlegg i en Facebookgruppe for Logopeder i Norge, samt å via internett søke etter logopeder som har oppgitt at de jobber med stamming, for så å kontakte disse via mail.

Rekrutteringsprosessen resulterte i totalt to informanter som jobber med stamming, og som var kjent med skjult stamming som fenomen. Jeg endte til slutt opp med to informanter. At den ene logopeden primært jobbet med barn, og den andre med voksne og barn bidro til valget om å inkludere både voksne og barn i informantenes beskrivelse av arbeidet med skjult stamming.

At rekruttering av informanter kunne bli nokså problematisk, var blitt tatt høyde for ved oppstart av forskningsprosjektet og som vist ovenfor ble samtlige stier tråkket opp, i et forsøk på å generere et tilstrekkelig utvalg som ville være representativt.

At antall informanter ble såpass begrenset kan ha skyldtes alt fra en manglende kjennskap til fenomenet skjult stamming , kanskje noen har sittet med en opplevelse av at de selv ikke kan nok til å stille til intervju selv om de faktisk kan det, eller har kanskje har koronapandiemens påvirkning på manges arbeidshverdag spilt en rolle. Det nevnte er å anse som gjetting, men like fullt viktig å nevne hva jeg antar at kan ha spilt en faktor summen av antall informanter.

3.2.2 Videointervju på Microsoft Teams

Den teknologiske utviklingen har gjort internett og digitale verktøy til en mulig gjennomføringsplattform for intervjuer (Thagaard, 2018). Det er i utgangspunktet vanlig å gjennomføre intervjuer på et sted der informantene føler seg trygge, for eksempel på arbeidsplassen (Tjora, 2021). Ideelt sett bør også et forskningsintervju foregå i en setting

som skjermer deltakerne for forstyrrelser. Dog foregikk begge informantintervjuene på et tidspunkt der koronapandemien hadde gjort sitt inntog, hvilket begrenset mulighetene for å tilrettelegge et ideelt rom fra forskers side og begge intervjuene ble av den grunn gjennomført via den digitale plattformen *Microsoft Teams*. På gjennomføringstidspunktene fungerte selve intervjusituasjonen likevel godt, da informantene fikk brukt eget kontor og dermed befant seg i det en kan betegne som en trygg atmosfære (Postholm, 2010).

Jeg gjennomførte hva som betegnes som et synkront intervju med begge informantene. Det synkrone intervjuet som foregikk online, kan beskrives som det type intervjuet som har flest likhetstrekk med intervjuer som gjennomføres ansikt-til-ansikt. Som nevnt i forrige delkapittel, skulle rekrutteringen av informanter vise seg å være mer utfordrende enn forventet, og derav var også intervju over video godt egnet for å kunne rekruttere over store geografiske avstander. Enkelte personer kan holde mer tilbake ved et intervju som innebærer et fysisk møte, og derav føle seg mer komfortabel ved å bli intervjuet over video på nett. En vil på samme tid ha de som føler det motsatte, der et personlig møte ansikt-til-ansikt ideelt vil være å foretrekke (Rubin & Rubin 2012; Thagaard, 2018).

Blant forutsetningene for en vellykket intervjusituasjon, finner en blant annet også selve instrumentet, i dette tilfellet jeg som kvalitativ forsker. Spørsmålene var grundig bearbeidet i forkant, delt med informantene på forhånd og deretter anvendt litt friere i samtalen med informantene, understøttet av utdypningsspørsmålene. Jeg hadde forberedt meg godt i forkant, hvilket anses som en stor betydning for utfallet av selve intervjuet, og jeg opplevde at samtalen bar preg av god og naturlig flyt. Uten tilstrekkelige forberedelser kunne det blitt en påfølgende svakhet ved metoden (Dalland, 2007). Likevel kunne jeg valgt å ytterligere kvalitetssikre intervjuene ved å gjennomføre et test-eller pilotintervju (Thagaard, 2018). Jeg valgte heller å nøye meg med å teste opptaks-og videofunksjon flere ganger i forkant ved hjelp av en andrepart, da det forelå en risiko for tekniske utfordringer. Videre valgte jeg å stole på tidligere erfaringer som tilstrekkelig i form av rollen som intervjuer, men ser at jeg med fordel kunne gjennomført et prøveintervju i forkant. Jeg forsøkte etter beste evne å være bevisst på eget kroppsspråk, være en aktiv lytter og unngå avbrytelser. I intervjusituasjonen forsøkte jeg å være en aktiv lytter og anvende prober. Med dette menes at jeg nikket og gav kort respons som «ja» og «mhm» i de tilfeller det falt seg naturlig (Thagaard, 2018).

Jeg innledet og avsluttet intervjuene med litt uformell prat og forsøkte å skape og bevare en trygg atmosfære gjennom intervjusituasjonen (Tjora, 2021). Gitt de spesielle forholdene rundt pandemien oppfatter jeg at intervjuene fungerte godt med digital gjennomføring og det gav også den fordel at jeg i ettertid hadde både lyd og bilde å støtte meg til.

3.3 Fenomenologisk-hermeneutisk analyse

Den fenomenologiske-hermeneutiske metoden og analysen er fenomenologisk i den forstand, at fokuset på levd erfaring er fremtredende. Den er på andre siden hermeneutisk i form av at den validerer funnene, ved å vende tilbake til de tidligere funn (Lindseth og Nordberg, 2004). Dette har vært utgangspunktet og inspirasjonen for analysen og fortolkningen av skjult stamming. Denne analysen har følgende tre trinn; *naiv lesing*, *tematisk analyse* og til slutt en *overordnet helhetlig forståelse* og fortolkning av innholdet (Lindseth og Nordberg, 2004).

Transkribering

Skriftlig og muntlig språk er innlysende nok ikke det samme. En prater ikke i avsnitt, ei heller tas tegnsetting i bruk mens en snakker (Marshall & Rossman, 1995, Tjora, 2021). Dermed kan verdifull informasjon forsvinne under selve «oversettelsen», som foregår ved transkribering av datamaterialet. Første vurderingen jeg foretok var hvorvidt det var aktuelt å *normalisere* transkriberingen eller om dialekter skulle brukes. Jeg valgte å transkribere begge intervjuene på bokmål, samtidig som jeg merket meg dialektord som potensielt kunne ha en særegen betydning. Å transkribere datamaterialet på bokmål hadde en fordel i form av at informantene ble ytterligere anonymisert, og dermed mindre identifiserbare (Tjora, 2021). Da intervjuene var tatt opp på video, kunne jeg fange opp stemningen, eventuelle nøling og andre “visual cues”[visuelle ledetråder], i motsetning til en diktafon der verken kroppsspråk eller om noe sies ved noe så enkelt som et skuldertrekk, ville blitt registrert. Jeg valgte å skrive ned ord for ord hva som ble sagt av begge parter under intervjuene. For å kunne tolke materialet på en sikker og etterprøvbar måte anså jeg dette som særs viktig måte å gjøre det på (Dalland, 2007).

Naiv lesing

Da transkriberingen var unnagjort, ble teksten lest gjentatte ganger for å få tak i essensen og helheten. Denne delen av prosessen fordrer at jeg som forsker forsøker å bytte mellom å ha en *naturlig holdning*, til å inneha en *fenomenologisk holdning*. I praksis betyr dette at jeg forsøkte å legge vekk egne fordommer om skjult stamming og likeså egne tidligere oppfatninger. Ved gjennomgang av det transkriberte materialet tilstrebet jeg å “la teksten tale til meg”. Det skal også nevnes at det på dette tidspunktet kan være fort gjort å se etter det en *ønsker* å se for å få de resultatene en hypotetisk sett kan ønske at skal fremkomme, og det var også av den grunn at jeg gjentatte ganger, nøye og møysommelig leste materialet for å fange opp logopedens levde erfaringer (Lindseth & Norberg, 2004).

Tematisk analyse og helhetlig forståelse

I denne delen av analysen var jeg ute etter å formulere temaer basert på logopedenes svar på spørsmålene jeg hadde stilt i intervjuet. For å skape mening av logopedens levde erfaring med skjult stamming, gjaldt det på dette tidspunktet å søke etter og finne en gjennomgående rød tråd. Det neste nødvendige steget på veien er å identifisere såkalte *meningsenheter*. Som det vil fremkomme i kapittelet som tar for seg resultatene av studien, vil jeg presentere flere sitater fra mine to informanter. I den tematiske analysen sorterte jeg ut sitater jeg anså som sentrale for hva informantene ønsket å formidle, og opprettet derfra såkalte undertemaer. Videre var jeg i denne delen av prosessen, bevisst på viktigheten av å være objektivt innstilt som mulig (Lindseth & Nordberg, 2004).

Analysens siste del innebar å formulere en helhetlig forståelse av det innhentede datamaterialet. Å skulle fortolke datamaterialet helhetlig, skulle vise seg å være lettere sagt enn gjort og kan best beskrives som en svært møysommelig prosess. Etter å ha etablert undertemaer for å bringe frem de sentrale resultatene, ble fortolkningen videre gjort med utgangspunkt i egen forforståelse og litteratur på forskningsfeltet. Resultatene (se kap 4) er forsøkt presentert så nær opp til mine to informanters erfaringer som mulig. Rent praktisk innebar dette å ta i bruk et hverdagslig ikke-teknisk språk. Totalt var analyseprosessen mer krevende enn ventet, og jeg var stadig nødt til å vende tilbake til de andre trinnene i analysen for å sikre en rett tolkning og analyse av resultatene som fremkom (Lindseth & Nordberg,

2004).

3.4 Reliabilitet, validitet og overførbarhet

For at leseren av studien skal kunne vurdere dette forskningsprosjektets kvalitet vil det være nødvendig å reflektere rundt studiens styrker og svakheter. Dette kan gjøres med utgangspunkt i de tre kriteriene reliabilitet (pålitelighet), validitet (gyldighet) og til slutt overførbarhet (Thagaard, 2018).

Reliabilitet

Reliabilitet knyttes til forskningsprosjektets pålitelighet, og blant sentrale faktorer finner vi en beskrivelse av kontakten som ble etablert med informantene. Den første kontakten med informantene foregikk som nevnt per mail, der de ble forespurt om de kunne tenke seg å delta i forskningsprosjektet «logopeders beskrivelse av arbeidet med skjult stamming». Videre korrespondanse foregikk også via mail, der informasjon, tidspunkt for gjennomføring av intervju, og selve intervjuguiden ble sendt til informantene i forkant av gjennomføringsdato. Som det er blitt påpekt i det tidligere underkapittelet (Thagaard, 2018).

Det er flere faktorer som kan spille inn på påliteligheten i en kvalitativ studie. Jeg valgte som nevnt å bruke video- og lydopptak under begge intervjuene. Dette bidrar til en økt pålitelighet da direkte sitater fra informantene kunne legges fram. For å styrke påliteligheten ytterligere vil det for leseren fremkomme i teksten, hvordan og hvorfor de valgte intervjusitatene er brukt. I de sitater som blir valgt ut, vil det tydelig fremkomme hvordan jeg tolker svarene informantene har gitt. At jeg valgte et semistrukturert intervju gjorde at jeg fikk muligheten til å kunne følge opp svarene informantene kom med med oppfølgingsspørsmål hvilket gav informantene mulighet til å utdype, presisere og eventuelt rette utsagn og på være med å sikre at informantenes informasjon ikke så lett kunne misforstås (Tjora, 2020).

Validitet

Har jeg i denne studien undersøkt hvordan logopeder beskriver sitt arbeid med skjult stamming? Og har spørsmålene jeg har stilt, faktisk gitt svar på det? (Postholm, 2010).

Validitet i denne kvalitative studien dreier seg om de resultatene jeg har tolket meg fram til belyser problemstillingen og om jeg som forsker har tolket datamaterialet på en etterrettelig måte. Med andre ord handler validiteten i stor grad om gyldigheten av tolkningene jeg har gjort. Denne prosessen har vært et arbeid bestående av en kontinuerlig veksling mellom teori- og forskningskapittel, resultater og drøftingsdel for på den måten å sikre at teksten er sammenhengende og med en tydelig rød tråd (Thagaard, 2018).

Overførbarhet

Begrepet overførbarhet er knyttet til hvorvidt forståelsen en utvikler innenfor rammene av et prosjekt, er overførbare eller relevante også i andre sammenhenger og situasjoner. I denne sammenheng vil det være knyttet til om det vil vekke en gjenklang hos de som har erfaring med, jobber med eller har kjennskap til skjult stamming hos barn og voksne.

Grunnet at kvalitative studier søker å utvikle en form for forståelse for fenomenet en undersøker, er det tolkningen av resultatene som skaper selve grunnlaget for overførbarhet (Mason, 2018; Thagaard, 2018). Utvalget i en studie er også å regne som betydningsfull for overførbarheten. Det faktum at denne studien har et utvalg på kun bestående av to informanter, er å regne som en svakhet og det er grunn til å stille spørsmålsteget ved hvor representative resultatene er for logopeder i Norge. Til tross for det lave antallet informanter er det slik at jeg håper studien kan ha en viss grad av overførbarhet i fagmiljøet som jobber med disse problemstillingene. I alle fall slik at det åpner for nye spørsmål og refleksjoner rundt videre utvikling av god praksis. Dette forskningsprosjektet inviterer til et innblikk i to norske logopeders beskrivelser om sitt arbeid med skjult stamming der de beskriver og begrunner sine valg i den logopediske oppfølgingen av personer med skjult stamming. For å utvikle god logopedisk praksis overfor elevene og klientene tilhørende denne gruppen, er det opplagt nødvendig med et videre forskningsfokus, økt kunnskapsutvikling og ved tilsvarende undersøkelser et betydelig høyere antall informanter, før en kan si noe sikkert om overføringsverdi. Likevel håper jeg at resultatene i denne studien kan være av relevans for logopeder som følger opp denne gruppen, eller som vil komme til å følge opp denne gruppen i fremtiden, (Thagaard, 2018).

3.6 Etske overveielser og personvern

Gjennom livet vil en ved gjentatte anledninger bli stilt overfor beslutninger som kan være vanskelige å ta. Etikken kan beskrives som det som skal gi oss både grunnlag og veiledning for de vurderinger en tar og hvordan en handler når avgjørelser blir tatt (Dalland, 2007). I et forskningsprosjekt er det flere etske hensyn en som forsker står ovenfor, og viktige avgjørelser skal tas kontinuerlig gjennom prosessen. I dette inngår også at en må være bevisst og fundere omkring de etske utfordringene en kan møte på underveis, og som arbeidet medfører. Videre må en ta stilling til hvordan de skal og kan løses. Etske overveielser og personvern er en sentral forutsetning i ethvert forskningsarbeid, hvilket dette underkapittelet vil tydeliggjøre (Dalland, 2007).

Informantene har krav på og skal ha beskyttelse. I mitt prosjekt dreide dette seg i hovedsak om etske hensyn i forhold til logopedene som takket ja til å delta i mitt forskningsprosjekt og som valgte å stille opp som intervjuobjekter. I Norge ble den nasjonale forskningsetiske komite for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) opprettet i 1990. Jeg har i dette forskningsprosjektet tatt utgangspunkt i NESH, og deres retningslinjer. Gjennom forskningsprosessen har jeg vært nøye med å opprettholde informantenes krav til anonymitet og tydeliggjøre at samtykke når som helst kan trekkes tilbake, hvilket vil bli beskrevet ytterligere i kapittelet (Dalland, 2007). På bakgrunn av de etske hensynene som er nødvendig å ta i dette forskningsprosjektet, er prosjektet meldt til Norsk Senter for forskningsdata (NSD).

I søknaden til NSD ble det informert om at rekrutteringsprosessen primært ville foregå via mail, der aktuelle logopeder ville bli kontaktet. Når det forelå godkjenning med villkår fra NSD (se vedlegg 3) ble samtykkeskjema og informasjonsskriv (se vedlegg 2) sendt til informantene. Dette for at de skal være klar over hva deltakelse i undersøkelsen vil innebære (Dalland, 2007).

Unngå unødig skade

Som forsker foretar en etiske overveielser både før, i løpet og etter samtalene med informantene. Første «bud» innen forskningsetikken er at informanten på ingen måte skal komme til skade (Tjora, 2020). Satt opp mot humanistisk forskning og de potensielle farer deltakere kan utsettes for, kan farer ved samfunnsvitenskapelig forskning beskrives som mindre dramatiske. Likevel er det verdt å påpeke at emosjonelle påvirkninger kan forekomme. Eksempler på dette kan være følelsesmessige overtramp i et intervju, eller dersom formålet med forskningen blir skjult for informanten. Altså skal en være særlig bevisst ved intervjuer om følsomme temaer som kan være personlige anliggende for informanten(e) (Postholm, 2010). Neste avsnitt vil gå videre inn på informantens krav på informasjon knyttet til forskningsprosjektet.

Informasjon og samtykke

Som nevnt innledningsvis mottok de to informantene mail med samtykkeskjema og informasjonsskriv en tid for gjennomføring av intervjuene (se vedlegg 1 og 2). I skrivene kom det tydelig fram at de kan trekke seg når som helst i prosessen og at deltakelse er helt frivillig. Dette for at de skulle være tilstrekkelig informert om alle aspekter ved å delta, og på den måten kunne foreta en helhetlig vurdering om en deltakelse i undersøkelsen (Dalland, 2007). Dette ble også gjentatt innledningsvis i intervjuene, for å understreke faktumet ytterligere. Som NESH viser til er det en forutsetning at samtykket fra informantene er blitt gitt uten noen begrensning av personlig handlefrihet og at samtykket er blitt avgitt uten noen form for ytre press (NESH, punkt 8, 2009; Postholm, 2010).

Anonymitet

Det siste sentrale aspektet ved etiske overveielser og personvern er plikten jeg har som forsker, til å respektere privatlivet til informantene. Dette innebærer at jeg under rekruttering av informanter, understreker og tydeliggjør at deres anonymitet vil bli ivaretatt gjennom hele prosessen. Som et grep i å ivareta mine informanternes anonymitet, opprettet jeg pseudonymer for å minimere risikoen for gjenkjennelse. Det må understrekes at dette i seg selv, ikke er nok

og er hva som defineres som *avidentifiserbare opplysninger* (Johannessen et al., 2010). At noen er totalt anonymisert, vil si at de på ingen måte kan gjenkjennes. Verken indirekte, eller gjennom koblingsnøkler eller det en kaller krypteringsformler. I et forskningsprosjekt som dette, forutsetter det også at jeg innehar visse tekniske ferdigheter, for å finne gode løsninger for å anonymisere informantene i tilstrekkelig grad (Dalland, 2007).

4.0 Resultater

Resultatdelen er en strukturert fremstilling av den samlede informasjonen intervjuene av informantene gav meg. Resultatene skal gi svar på problemstillingen “*Hvordan beskriver logopeders sitt arbeid med skjult stamming?*” og det utdypende forskningsspørsmålet “*Hvilke konsekvenser kan skjult stamming ha?*”.

Jeg har valgt å strukturere resultatdelen i tre hovedkategorier med tilhørende underkategorier.

Før resultatene i tre kategoriene med tilhørende underkategorier blir presentert, vil jeg gjøre leseren kjent med informantene under pseudonymene “Thea” og “Trine”.

Begrepet *elev* vil bli brukt der svarene omhandler barn som stammer skjult, helt eller delvis, og begrepet *klient* vil tas i bruk der svarene gjelder voksne personer som stammer skjult, helt eller delvis.

Hovedkategorier og underkategorier

- **Veien til et komplett bilde av stammingen**

- Standardiserte spørreskjema

- Et realistisk syn på fremtiden

- Å skape et problem som ikke eksisterer

- **En kombinasjon av ulike tiltak**

- Få kontroll over egen stamming

- Desensitivisering med barn og voksne

- Veiledning av miljøet rundt

- Å møtes i grupper

- **Psykologisk belastning ved skjult stamming**

Samfunnets påvirkning

Logoped eller psykolog?

Hvem er “Thea” og “Trine”?

For at leseren skal få et bilde av informantene “Thea” og “Trine” vil jeg kort legge frem relevant bakgrunnsinformasjon. Thea og Trine er begge logopeder med ulik bachelorgrad som grunnutdanning. De har gått på ulike universiteter på sin mastergradsutdanning, og de satt igjen med ulike erfaringer og kunnskap om stamming etter endt mastergradsutdanning i logopedi.

Thea opplevde at taleflytvansken stamming ble gitt mye oppmerksomhet gjennom studieperioden og at hun satt igjen med mye kunnskap om både stamming og tiltak. Hun forteller videre at hun hele veien har syntes at stamming har vært et spennende område innenfor det logopediske feltet. Trine opplevde også å sitte igjen med en del kunnskap om stamming, men i motsetning til Thea, satt Trine igjen med en følelse av å mangle kjennskap til sentrale tiltak og konkrete måter å jobbe med stamming på. Trine valgte å skrive om stamming i sin masteroppgave og forteller at hun gjennom dette ervervet seg god kunnskap om stamming gjennom eget forskningsarbeid. I dag jobber Thea primært med barn innenfor det logopediske feltet, mens Trine jobber med både med voksne og barn i sitt virke som logoped.

“Hva skal jeg gjøre her?”

(Trine)

Dette var tanken Trine satt med, da hun tok imot sin aller første klient som hadde skjult stamming. Hun forteller at klienten hadde minimal hørbar stamming og derfor følte seg “lost” i hvordan å tilnærme seg best mulig. Hun beskriver videre at hun forsøkte å nyttiggjøre seg teorien hun hadde lest i forbindelse med oppgaven om stammings sosiale og psykiske aspekter når hun skulle etablere kontakt og sammen med klienten legge opp videre oppfølging. På den andre siden har vi Thea som i sitt første møte med en barneskoleelev, følte seg klar for oppgaven da hun peker på at studiet hadde gitt henne faglig trygghet.

Thea og Trine har som beskrevet forskjellige forutsetninger etter gjennomført studie. Dette kan være en indikasjon på at logopedistudiet forbereder studentene i varierende grad avhengig av studiested men også at studentenes fordypningsvalg naturlig gir ulik kompetanse.

Å jobbe med stamming, som med andre logopediområder krever ytterligere kompetansebygging og spesialisering etter den generelle utdanningen.

4.1 Veien til et komplett bilde av stammingen

Uavhengig av om eleven eller klienten har skjult, åpen stamming eller begge deler, kartlegger Thea og Trine den hørbare stammingen som en del av den helhetlige kartleggingsprosessen der en blant annet vurderer personens alvorlighetsgrad av stamming. Svarene som fremkom i denne delen av intervjuene viser at Thea og Trine er forholdsvis samstemte ved at begge mener at kartleggingsprosessen bør inneholde komponenter som undersøker både den hørbare og synlige delen og den eventuelt skjulte stammingen og mulige følgeutfordringer.

“Hvis du har en elev som stammer veldig mye, så kan det jo gi en pekepinn på hvor mye eleven faktisk stammer(...) men det kan jo også variere, det kan jo være ganske mye når man kommer en gang hit til en kartlegging, eller det kan være mindre ganger” (Thea)

“Hvis man ikke hører noe stamming i løpet av den timen, er det ikke nødvendigvis sånn at det betyr at de ikke stammer eller har skjult stamming” (Trine)

Her viser informantene hvor viktig det er å ikke la et førsteinntrykk avgjøre, at omstendigheter og øyeblikksbilder ikke nødvendigvis gir hele bilder, og at grundig utredning inkludert strukturerte verktøy er viktig for å få et riktig bilde av utfordringene.

Begge understreker viktigheten av å ha en objektiv måte å måle den åpne stammingen på. Trine peker på at om en klient for eksempel har kun 1 eller 2 repetisjoner i løpet av en time, er ikke dette i seg selv en indikasjon hvor alvorligheten stammingen er men det kan også være slik at disse to repetisjonene kan være ille nok for denne klienten. Hun nevner også

viktigheten av å ha flere taleprøver inneholdende monolog, samtale og lesetekst. Hun peker samtidig på faren ved å ikke ta med en persons tanker, følelser og opplevelse av egen stamming, og at det lett kan ende med en feilvurdering dersom ikke disse faktorene blir regnet med.

Thea og Trine er samstemte i at kartlegging av den hørbare delen av stammingen er nødvendig men at den ikke gir et fullstendig bilde av en persons stammeproblematikk og at en skal være forsiktig med å “henge seg opp i” det objektive.

Standardiserte spørreskjema

Thea beskriver at hun opplever at standardiserte spørreskjema, hun nevner OASES, gir mye nyttig og verdifull informasjon da skjemaet også går inn på aspekt ved skjult stamming og sensitive temaer som elevens opplevelse av hvordan det faktisk er å leve med stamming. Hun vektlegger nødvendigheten av å danne en relasjon som legger til rette for at elevene skal våge å åpne seg opp, for at spørreskjemaet skal være hensiktsmessig å bruke. Videre forstår jeg Thea dit hen at hun mener OASES gjerne også kan brukes igjen på et senere tidspunkt for å se utviklingen, på et tidspunkt der barnet gjerne også er trygget ytterligere.

Trine uttrykker betenkeligheter rundt standardiserte spørreskjema under en førstegangskartlegging og begrunner dette blant annet med at det kan gi et feil og unøyaktig bilde av en klients stammeproblematikk.

«Når noen kommer til en kartlegging om stammingen sin, så har de ikke nødvendigvis tenkt gjennom de her tingene» [tanker og følelser knyttet til egen stamming]
(Trine)

Videre forteller hun om en viss skepsis knyttet til en del standardiserte spørreskjema og deres utforming. Hun fremhever at det slettes ikke er gitt at standardspørsmålene i skjemaet passer for alle og en hver. Videre tydeliggjør hun at klientene på kartleggingstidspunktet kanskje ikke er bevisst på hvilke tanker og følelser de har knyttet til egen stamming og stammingens innvirkning og påvirkning i deres liv ellers.

For å understreke dette, gav hun i intervjuet et eksempel fra virkeligheten der klienten (en godt voksen mann) ikke skårte høyt på alvorlighetskalaen av det normerte spørreskjemaet, da han ikke hadde tenkt nevneverdig gjennom spørsmålene han ble stilt. Etterhvert som den logopediske oppfølgingen fortsatte og han fikk en økt kunnskap om stamming og påvirkningen det kan ha på andre arenaer, kom det fram at klienten opplevde stammingen sin som alvorlig. Hun beskrev så hvordan klienten underveis innså hvor stor betydning det hadde i livet hans og hvor mye det faktisk hemmet og hadde hemmet han på ulike områder.

Trine tar til orde for at standardiserte spørreskjema kan passe bedre på et senere tidspunkt i behandlingen. Det kommer også frem i svarene at Trine selv har utformet et spørreskjema. Spørreskjemaet Trine har utformet, er inspirert av allerede eksisterende spørreskjema, relevant teori om stamming og hvilke miljømessige faktorer som kan påvirke en persons stamming.

På spørsmålet om det er andre kartleggingsverktøy som brukes for å kartlegge barnets følelser rundt egen stamming og skjult stamming, forklarer Theas at hun opplever “isfjellet” som et godt alternativ i kartlegging av barn i skolealder og at mye nyttig informasjon kan komme ut av denne formen for kartlegging.

“Under havoverflaten ligger jo mye av det skjulte da, ikke sant, opplevelser, emosjonelt, sinne, frykt, alt dette som de opplever knyttet til sin stamming”.

Helt konkret beskriver hun en form for gjennomføringsmåte som innebærer å jobbe sammen med eleven der deler av “isfjellet” fylles ut i logopedtiden, og der hun sammen med eleven samtaler rundt hva som skjuler seg under havoverflaten. Thea forklarer at hun også gir elevene i lekse å fylle ut deler av “isfjellet” hjemme for siden å bruke dette materialet i oppfølgende logoped samtaler.

Et realistisk syn på fremtiden

Trine forteller at hun i den innledende delen av behandlingsprosessen tar utgangspunkt i hva klienten opplever som vanskelig. I dette inngår å identifisere hvilke miljømessige faktorer

som kan ha en potensiell innvirkningen på personens stamming og hva det er som gjør at klienten skjuler stammingen sin. Trine poengterer i sine svar at korrekt og god informasjon er svært sentralt for at klientene med skjult stamming skal få en bekreftelse på at deres problem ikke på noen måte er mindre viktig enn det kan være for de som stammer helt åpent. Hun har god erfaring med at åpen refleksjon rundt spørsmål som spørsmål som *“hva er det med stammingen som er hemmende for deg?”* og *“hva er det som hindrer deg i hverdagen?”* kan gi økt bevissthet om utfordringer og bidra til felles forståelse.

Trine trekker også frem at god informasjon som som gir tillit er å formidle muligheter men det omfatter også å gi klienten et realistisk bilde av potensielle utfall av den logopediske oppfølgingen. Hun fremhever dette ved å ta i bruk et eksempel. Personer som stammer i voksen alder har en nevrologisk disposisjon. Dermed vil en del av en realistisk informasjon være å formidle at stamming kan være en livslang utfordring. Når det er sagt kan det rettes fokus mot å lette vansker, eller å hjelpe til med å mestre vanskene bedre.

“De kommer jo ikke til meg fordi at de tenker «å jeg har skjult stamming» de søker jo logopedhjelp fordi de tenker «jeg vil slutte å stamme» (Trine)

Også Thea som primært jobber med barn, trekker frem at mange elever ved første logopedtime kommer inn med et mål om å slutte å stamme. Som Trine var inne på, peker også Thea på at det ikke nødvendigvis er realistisk for alle, og at noen vil ha vedvarende stamming.

“Mange elever har jo et mål om at de ønsker å slutte å stamme. Det er det veldig mange som sier ,men så vet jo vi logopeder at det er jo ikke sånn det fungerer alltid” (Thea)

Det er naturlig å ville løse eller fjerne problemer, slik er mennesker og slik har menneskene utviklet seg og sivilisasjonen. Dette viser at logopeder en kommunikasjonsutfordring ved å jobbe med aksept for det som ikke kan endres samtidig som fokus også er på muligheter for endring, mestring og utvikling.

Å skape et problem som ikke eksisterer

Spesielt Trine var opptatt av å understreke at ikke i alle personer som stammer har skjult stamming. Det er heller ikke slik at klienten eller eleven alltid har vonde tanker og følelser, eller har unngåelses- og fluktatferd knyttet til det å stamme.

“Dette er en ny generasjon, og vi må passe på å ikke sykeliggjøre dem uten grunn”.

(Trine)

Hun trakk så fram at vi som logopeder ikke skal påføre noen et problem de *ikke* har. Hun forteller videre at foreldre i et slikt tilfelle som dette bør gis informasjonen om at målet med å snakke er å kommunisere. Dersom elevens stamming ikke hindrer eleven i hverdagen psykisk, fysisk eller sosialt er det ikke et problem og ei heller noe som må behandles. Skulle dette derimot endres, der for eksempel stammingen blir hardere og eleven får en økt frekvens av stammeøyeblikk, beskriver Trine at hun i så tilfelle vil gå inn å gjøre en ny vurdering.

“Det er jo noen elever jeg har som stammer veldig mye ikke sant, men som opplever at ikke det er noe problem” (Thea)

I intervjuet vektlegger Thea også at ikke alle har et problem med egen stamming, der noen med en høy grad av hørbar stamming vil oppleve det som lite problematisk, kan andre oppleve problemet som mye større med objektivt sett mindre stamming. Hun minner derfor om betydningen av å ta utgangspunkt i elevenes subjektive opplevelse av stamming.

4.2 En kombinasjon av ulike tiltak

Jeg ønsket videre å bli kjent med hvordan informantene tilnærmet seg elever og klienter som forsøker å skjule stammingen sin og hvilke tiltak de hadde positiv erfaring med og anså som aktuelle i den videre logopediske oppfølgingen. De trekker frem flere behandlingsmetoder og tilnærminger, og begge mener behandlingsopplegg ikke alltid kan følges til punkt og prikke men derimot at forskjellige elementer implementeres i ut i fra individuelle forskjeller hos den klientene, til tross for at vansken er den samme. Thea vektlegger at hun alltid underviser og veileder miljøet rundt barnet og ser på det som en nødvendig del av behandlingen. Med dette mener hun foresatte, lærere, elever og venner av barnet, som alle kan ha en innvirkning på barnets stamming

Kontroll over egen stamming

Et tiltak Thea har god erfaring med er å sammen med elevene jobbe med å skape et godt taletempo, snakke saktere, bruk av pauser og skilpaddesnakk.

“(…) da må vi jo på en måte jobbe for at de kanskje skal få bedre kontroll over stammingen sin, også økt aksept for stammingen”.

Selv om Trine ikke legger hovedvekten der, gir hun uttrykk for at hun har brukt det som “støtte” i behandlingen av klienter som helt eller delvis skjuler stammingen sin. Her inngår arbeid med senking av talehastighet.

“Jeg har ikke erfaring, eller jobbet med noe sånn bare flytmodifiserende metoder, det har ikke jeg troen på” (Trine).

Desensitivisering med barn og voksne

Slik jeg tolker Theas utsagn mener hun at det som skjuler seg under overflaten bør ha hovedfokus i tilnærmingen til skjult stamming. Hun vektlegger at tilnærmingen bør inneholde

å gi barnet kunnskap om hva stamming er, arbeid med barnets følelser, åpenhet om stammingen og at barnet gjennom dette forhåpentligvis skal få økt aksept for egen stamming. På samme tid presiserer hun at tiltak som omfatter et godt taletempo, snakke saktere, bruk av pauser og pseudostamming bør kombineres med tiltakene som er mer rettet mot de følelsesmessige aspektene. Thea poengterer at pseudostammingen kan bidra til at barnet kan gå ut og inn av egen stamming, og oppnå en økt kontroll over stammeøyeblikk.

«Hvorfor stammer jeg?», «er det fordi jeg er nervøs?» «er det fordi jeg er redd?» (Eksempel fra Thea)

Trine som jobber med både voksne og barn, utdyper at hun med elever bruker ulike spill som utgangspunkt, der barnet for eksempel trekker et kort, der hun sier høyt hva som står ved hjelp av “tullestamming” og der barnet gjentar etter henne. I forhold til pseudostammingen uttrykker både Thea og Trine at dette bør gjennomføres også utenfor logopedkontoret, på andre naturlige arenaer for at det skal være en hensiktsmessig øvelse. Likevel, alle klienter vil ikke være komfortable med å bruke pseudostamming. Trine hadde en klient dette var gjeldende for. Jeg velger å kalle han “Bård”.

Med Bård tok Trine en annen tilnærming, men som også er innenfor kategorien desensitivisering. Øvelsen ble bygd opp i form av et eksponeringshierarki bestående av personer og situasjoner Bård skulle stamme foran. I samråd med Trine kom Bård fram til personer han følte seg trygge nok på til å stamme fritt foran. I behandlingsperioden ble det satt mål som at Bård til neste time skulle la være å unngå stammeøyeblikk foran kjæresten.

Da Bård kom tilbake til logopedkontoret snakket han med Trine om opplevelsen av situasjonene og personene han eksponerte stammingen sin for. Fokuset var dermed øvelse i form av eksponering og samtale, men ingen tekniske øvelser i form av flyt- eller talemodifiserende tiltak. Målet med eksponeringsterapien var at Bård skulle få nøytrale eller positive opplevelser med å stamme åpent, da han hadde hatt uhyggelige opplevelser rundt åpen stamming i barndommen.

Veiledning av miljøet rundt

Thea vektlegger undervisning og veiledning som en nødvendig del av behandlingen, der miljøet rundt barnet også bør inkluderes. Med dette mener hun foresatte, lærere, elever og venner av barnet, som alle kan ha en innvirkning på barnets stamming. Spesielt rettet mot skjult stamming trekker hun frem et eksempel der barnet kan ha et tegn med læreren, hvor barnet kan vise at “ jeg kan svaret, men har ikke lyst til å svare høyt, fordi jeg tror jeg kommer til å begynne å stamme”. Ved hjelp av veiledning kan lærerne rundt barnet også støttes i å være gode språkmodeller, poengterer Thea. Hun utdyper at dette innebærer at de bruker god tid når de prater, tar pauser, senker tale tempoet og puster med magen. Å involvere miljøet rundt barnet kan ufarliggjøre stamming for barnet, og derfor redusere de vonde følelsene som kan føre til at barnet forsøker å skjule egen stamming.

“Mange elever sier jo at andre fullfører setningene for dem, og ikke lar de snakke ferdig”.

Undervisning og veiledning kan gjøre en forskjell i forhold til omgivelsenes reaksjoner og handlinger som ofte bunner i uvitenhet.

Å møtes i grupper

Koronapandemien har ført til en ny arbeidshverdag med endrede forutsetninger for mange yrkesgrupper, også logopeder. Den begrensede muligheten for å møte andre mennesker fysisk har også påvirket enkelte gruppetilbud for mennesker i ulike former for behandling. Som en del av den logopediske oppfølgingen opprettet Trine på et tidligere tidspunkt gruppetimer for flere av sine voksne klienter med stamming og forteller at hun ville videreført tilbudet dersom dagens uheldige situasjon med pandemi ikke hadde inntruffet, Hun forteller så mer inngående om fordelene ved bruk av gruppetimer i logopedisk oppfølging av klienter med stamming og nevner støtte og desensitivering som kvaliteter ved gruppebehandling.

Den konkrete gruppen Trine nevner bestod både av personer med skjult stamming og åpen stamming. Hun påpeker at mange som stammer ikke nødvendigvis har møtt andre som stammer før, og at det derfor kan være enklere å stamme åpent foran noen som en vet at også stammer. Et trygt fellesskap med andre med samme utfordringer kan åpne for å prøve ut

stammemodifiserende og flytskapende teknikker. Trine fremhever at klienter kan ha godt utbytte av gruppetimer og har observert nytten klienter kan ha av å dele erfaringer med andre med lignende vansker. Avslutningsvis ytrer Trine engasjert at det bør etableres gruppetilbud for klienter med både skjult og åpen stamming og understreker nytten et slikt tilbud kan ha for å senke terskelen for å jobbe med krevende utfordringer.

4.3 Psykologisk belastning ved skjult stamming

Stamming og skjult stamming kan ha stor innvirkning på mange sider av en på en persons liv/livskvalitet. Både Thea og Trine har gjort seg mange tanker om hvordan stamming kan spille inn på de mange valgene en stilles overfor gjennom et livsløp og den dessverre store psykologiske belastningen stamming kan medføre.

Thea nevner hvordan det ene kan føre til det andre. Med dette mener hun at dersom en elev bruker mye energi på å skjule stammingen, kan dette igjen gå utover barnets læring og utbytte i skolesammenheng. Noen barn tør for eksempel ikke å rekke opp hånden i timen. Hun nevner vonde følelser som skam, skyld og nervøsitet, og at eleven kan sitte igjen med en følelse av at noe er galt og feil med en. Hun nevner eksempler fra elever som har kviet seg for å holde presentasjoner i klasserommet og elever som ikke ville starte opp en ny aktivitet eller si sitt eget navn høyt. Videre fremhever Thea at elever med skjult stamming kan utvikle sosial angst, som igjen kan føre til andre valg av hobbyer, unngåelse av sosiale situasjoner og aktiviteter, og også påvirke større beslutninger som valg av utdanning og yrke.

“Man er jo redd for erting og kommentarer og andre sine blikk da ikke sant, det er jo ubehagelig for dem rett og slett”

(Thea)

Samfunnets syn på stamming

Trine peker på at det er svært vanskelig å sette seg inn i hvordan det kan oppleves å ha noe inni en som ikke samarbeider når en prøver å kommunisere og formidle noe til en motpart. Hun er opptatt av hvordan samfunnet kan oppfatte stamming som et avvik som “må behandles” og men anerkjenner samtidig skjult stamming som en alvorlig vanske.

Trine legger engasjert frem at vi alle har ulike måter å prate på og at alle, uavhengig av om vi stammer eller ei, har våre brudd i talen. For personer med skjult stamming mener Trine at samfunnets syn på vansken kan ha en stor innvirkning på deres psykiske velvære;

“At vi som samfunn ser på det som et avvik som behandles (...) jeg tror at det egentlig er det vondeste med det, jeg tror det har en stor innvirkning på (...) hvordan de som har skjult stamming har det” (Trine)

Det er en viktig erkjennelse når en skal nærme seg elever/klienter som logoped.

Psykolog eller logoped?

I de avsluttende delene av samtale med Thea og Trine, var jeg interessert i å undersøke hvorvidt de opplevde at de var en slags gråsoner hvor deres virke som logoped sluttet og en annen yrkesgruppes virke startet. Med dette tenker jeg på om de for eksempel hadde opplevd å måtte oppfordre en person til å ta kontakt med fastlege for videre henvisning til psykolog, eller om de hadde følt på at de jobbet i gråsoner i forhold til problemstillinger der andre yrkesgrupper har en naturlig plass.

Trine opplyser at ingen psykologer jobber ved hennes arbeidsplass, og nevner på samme tid at hun beskriver seg selv som aktsom i forhold til hvilken rolle hun har overfor klienten og hvor hennes logopediske fagområde stopper og hvor et annet starter. I sin yrkeskarriere så langt har hun til gode å ha klienter med skjult stamming som har hatt behov for psykologhjelp. Hun påpeker at dersom hun vurderte det som nødvendig for klienten ville hun, forutsatt at den gode relasjonen var til stede, oppfordret klienten til å ta kontakt med fastlegen om henvisning til psykolog. Til slutt vektlegger Trine at ikke psykologer nødvendigvis har stor faglig kunnskap innenfor stamming. Hun utdyper at det er ulike former for angst og at dersom en klient har angst knyttet til stamming, er det bedre å gå til en logoped.

“Det er forskjell på å ha spesifikk angst da, til det å stamme.. og det å ha angst generelt eller, sosial angst, sant” (Trine)

Til tross for at hun ikke samarbeider direkte med psykologer i dag, sier Thea på sin side at

kanskje en skulle jobbet mer flerfaglig. Som Trine, har heller ikke Thea i sin yrkeskarriere som logoped hatt en elev som har latt til å ha et behov for samarbeid med andre behandlingsinstanser, foruten om det som inngår i flerfaglig samarbeid med skole etc.

“På mange måter er jo skjult stamming på en måte... det er jo der logopedien møter psykologien” (Thea)

Også Thea nevner at logopeder med sin kunnskap om skjult stamming i seg selv kan bidra til å skape en trygghet hos elevene. Med dette mener hun at ved å gi elevene kunnskapen om hva stamming er vil de også være bedre rustet til å forklare til andre, tørre å “stå i stammingen sin” og til slutt også takle samfunnet der ute. For logopeder, Også Thea og Trine er det likevel slik at flerfaglig samarbeid er en nødvendig og naturlig del av arbeidet med barn og unge.

5.0 Drøfting

Studiens formål har vært å undersøke hvordan logopeder i Norge beskriver arbeidet med fenomenet skjult stamming i praksis og hvilke konsekvenser skjult stamming kan ha.

To engasjerte logopeder har gitt meg et innblikk i sine tanker, erfaringer og synspunkter.

I dette kapitlet vil resultatene bli drøftet opp mot aktuell forskning og evidens. For å gi struktur, sammenheng og oversikt på en oversiktlig måte for leseren, vil dette kapitlet deles inn i tre hoveddeler;

- **Helhetlig kartlegging**
- **Anvendte og anbefalte tiltak**
- **Hvilke konsekvenser kan skjult stamming ha?**

5.1. Helhetlig kartlegging

Som det fremkommer i resultatdelen av oppgaven tar Thea og Trine den synlige og hørbare delen av stammingen så vel som det som kan befinne seg under overflaten med i betraktningen når de skal foreta en helhetlig kartlegging av en elev eller en klients stamming. En grundig kartlegging sammen med klienten eller eleven er helt avgjørende for valg av tilnærming og resultatene av oppfølgingen (Guitar, 2014).

Theas oppfatning av kreative former (som isfjellet) som en god løsning for å nå frem til barnets tanker og følelser rundt egen stamming er i tråd med Kelman & Nicholas (2008), som tar til orde for at bruk av konkrete eller fortellinger med elevene vil kunne hjelpe de til å sette ord på det de måtte tenke og føle omkring egen stamming, positivt så vel som negativt (Kelman & Nicholas, 2020). Som Guitar (2014) viste til kan tegning også være et gjennomgående verktøy i behandlingen og ikke kun i en kartleggingsfase, da dette kan være til god hjelp for barna for å sette ord på egne følelser (Guitar, 2014).

Resultatene viste videre at Trine og Thea er velkjent med spørreskjemaer som en del av kartleggingsprosessen. Spesielt Thea uttrykte begeistring overfor OASES (Yaruss & Quesal, 2006) og så flere fordeler ved å bruke dette kartleggingsverktøyet. Thea mener at bruk av OASES gir mulighet for å følge utviklingen underveis og at elevens subjektive oppfatning av egen stamming kommer godt nok hun ser på som en sentral faktor.

Tilgjengelig litteratur understøtter bruk av OASES fordi spørreskjemaet har høy grad av reliabilitet og skjemaet blir derfor brukt hyppig i kartleggingsprosesser av barn og voksne som stammer (Yaruss & Quesal, 2006; Guitar, 2014).

På den andre siden kom det frem i mitt litteratursøk at det er en viss grad skepsis ved bruk av OASES med tanke på risikoen for en slags overdefinering av personens vanske (Francic & Bothe, 2008; Yairi & Seery, 2015). Slik jeg forstår resultatene er særlig Trine i tvil over nytten ved å bruke et standardisert spørreskjema under en førstegangskartlegging mens Thea ser fordeler ved å kunne bruke det tidlig som en pekepinn for retningen på den logopediske oppfølgingen, men dog først etter at en trygg relasjon er etablert.

Som Guitar (2014) tydeliggjør er kartlegging en kontinuerlig prosess og noe som brukes til både å avklare logopedfaglige problemstillinger og til å evaluere om en er på rett kurs (Guitar, 2014). Når det gjelder det konkrete kartleggingsverktøyet OASES er det anbefalt å avvende bruken til etter det første møte på bakgrunn av at den personlige informasjonen som spørres om kan være vanskelig for klienten eller eleven å forholde seg til på et så tidlig tidspunkt (Yairi & Seery, 2015). Som jeg forstår dette er det en forutsetning at OASES som kartleggingsverktøy brukes på et noe senere tidspunkt for at resultatene skal være representative og gi et mest mulig korrekt bilde av en elev eller et klients stamming og følgeproblemer (Yaruss & Quesal, 2006; Yairi & Seery, 2015).

Ingen av informantene har valgt eller har særlig erfaring med bruk WASSP som er et alternativt eller supplerende kartleggingsverktøy ved siden av OASES.

WASSP er tilrettelagt både for barn og voksne men er ikke like omfattende som OASES og omfatter spørsmål om atferd, kognisjon, følelser og deltagelse rundt stammingen (Baluyout, Hoff & Melle, 2016). Begge disse verktøyene legges frem som måter å kartlegge eventuelle psykososiale utfordringer knyttet til stamming/skjult stamming. WASSP tar ca. 10 minutter å gjennomføre, OASES ca. det dobbelte. Statped anbefaler bred og helhetlig kartlegging, inkludert bruk av strukturerte spørreskjemaer, fordi skjemaene kan sikre tilgang på verdifull informasjon som ikke nødvendigvis vil fanges opp i en samtale (Baluyot et al., 2016).

Men hva med den 1% prosentten?

Trines betenkeligheter rundt standardiserte og normerte spørreskjema baserer seg på at de ikke passer for alle. Shipley & McAafe (2021) adresserte også denne generelle svakheten ved normerte kartleggingsverktøy og faren for en potensiell uriktig presentasjon av klienten eller elevens virkelighet ved at testsituasjonen kan oppleves som unaturlig og at det ikke passer for alle å kartlegges på samme måte grunnet individuelle forskjeller (Shipley & McAafe, 2021). Det ovennevnte belyser viktigheten av en individualisert og helhetlig kartlegging der tilpasset bruk av verktøy til hva en anser at vil passe best for den enkelte elev/klient og at disse verktøyene ikke kan stå alene men må settes sammen med observasjoner, samtaler og andre kilder til informasjon som skole og nettverk (Guitar, 2014).

5.2 Anvendte og anbefalte tiltak

Desensitiveringshierarki, pseudostamming og skilpaddesnakk

Desensitivering er en mye brukt metode internasjonalt i tilnærming til stammproblematikk (Van Riper, 1973; Murphy et al., 2007), og anbefales brukt av Statped (2016).

Trine, som har tatt mye inspirasjon fra Van Riper (1973) i sin tilnærming til skjult stamming nevnte i intervjuet et eksempel hvor hun hadde brukt desensitiveringshierarket (Sheehan, 1958; Van Riper, 1973; Murphy, Yaruss & Quesal, 2007), i sitt arbeid der fokuset med eksempelet Bård var å skape nøytrale og positive opplevelser knyttet til det å stamme åpent. Denne formen for tilnærming kan være særlig hensiktsmessig for klienter som Bård som hadde hatt mange negative opplevelser i barndommen knyttet til å stamme åpent.

Desensitiveringen som metode gir anledning til å ta kontrollerte steg ved å håndtere frykten i mindre doser for til slutt å kunne overvinne den overveldende frykten om å stamme åpent (Yairi & Seery, 2015).

Pseudostamming er også en teknikk som går inn under begrepet desensitivering.

Thea og Trine både brukte og hadde positive erfaringer med bruk av denne teknikken, både overfor barn og voksne. Litteraturen støtter også opp om dette som en effektiv metode for å redusere negative følelser, frykt og angst (Yairi & Seery, 2015). Dette forutsatt at logoped er tydelig overfor personen om gjennomføring, forventede reaksjoner og hensikt med øvelsen.

Som Thea understreket kan pseudostammingen bidra til at personen opplever økt kontroll over egen stamming hvilket kan det også føre til et annet positivt utfall i form av personen på denne måten klarer å konfrontere stammingen, fremfor å skjule den (Yairi & Seery, 2015).

Som med alt annet skal og vil valg av tiltak variere i tråd med hva klienten ønsker og er komfortabel med. Trines eksempel med Bård viste at han ikke var komfortabel med pseudostamming, hvilket minner om at alt ikke passer for alle.

Skilpaddesnakk er også en måte å nærme seg både elever og klienter med stamming, der hensikten er å senke taletempo og på den måten øke kontroll og redusere stemmeatferd (Kelman & Nicholas, 2020). Slik kan også eleven utvide repertoaret og kanskje unngå å gå inn i en skjult stammeproblematikk. Begge informantene nevnte denne metoden som en mulig måte å arbeide med taleflyt og reduksjon av stemmeatferd, men da sammen med andre tiltak.

Gruppebehandling: Bra, men hvem bør være med?

Gruppebehandling er rangert som en høyt anbefalt metode i arbeid med skjult stamming. (Cheasman & Everard, 2013; Levy, 1987; Constantino, Manning & Nordstrom, 2017). Trine forteller at det kan være enklere å stamme foran noen en er inneforstått med at har samme vanske som en selv og hennes erfaring med gruppetilnærming tilsier at det er til stor nytte for klientene. Yairi & Seery (2015) omtaler også gruppetilnærming positivt og hevder at det er en gylden anledning til å dele både erfaringer og følelser og kan også gi klientene nye perspektiver og eventuelt nye løsninger på vanskene de har (Yairi & Seery, 2015). Det hersker liten tvil om den positive nytteverdien som kan komme ut av gruppetilnærming til skjult stamming (Levy, 1983, Cheasman & Edevard, 2013, Douglass et al., 2019) men studien viser at selve utformingen gjøres på ulikt vis i praksis.

Levy (1983) og Cheasman & Everard (1913) mener gruppen aller helst kun bør ha personer som stammer skjult på bakgrunn av at personer som stammer kan tenke at skjult stamming er et mindre og annerledes problem (Levy, 1983, Cheasman & Edevard, 2013, Douglass et al., 2019).

Til tross for de nevnte klinikerens anbefalinger viser Trines erfaringer med gruppetilbud bestående av både personer som stammer åpent og de som stammer skjult, at det kan fungere å ta med personer fra begge "leire". Hennes erfaring tilsa at til tross for at deltakerne hadde ulike utfordringer når det kom til stammeproblematik satt de likevel med mange av de samme erfaringene. Trine tok utgangspunkt i Van Ripers (1973) metoder med desensitivisering, med pseudostamming og åpen stamming, hvilket er tilsvarende anbefalingene fra de nevnte

klinikerne for en vellykket gruppetilnærming, der direkte taleflytskapende teknikker ikke er inkludert (Levy, 1983; Cheasman & Edevard, 2013; Douglass et al., 2019).

Uavhengig av hvilke anbefalinger som ligger til grunn og det teoretiske grunnlaget kan det være riktig å gjøre pragmatiske tilpasninger. Med dette mener jeg at noen logopeder, slik som Trine, på et tidspunkt hadde tre voksne personer inne til stammebehandling. Skulle hun da latt være å lage et gruppetilbud til disse 3 fordi *en* stammet åpent? Logopeder i Norge jobber på mange ulike arbeidsplasser og det er de færreste som jobber *kun* med stamming. Derfor vil det av slike årsaker heller ikke alltid være praktisk mulig å skape et gruppetilbud der det kun er personer som med skjult stamming som er med, da en ofte ikke vil ha et tilstrekkelig antall personer med stammeproblematikk. Slik jeg ser det, er det et poeng at om det er slik at to stammer skjult og en stammer åpent (det kan være flytende overganger og er uansett nært beslektet problematikk), så vil de ha utfordringer som likner hverandre og de står på felles grunn og vil kunne ha stor nytte av fellesskapet. Som Yairi & Seery (2015) påpeker kan gruppebehandling bidra til at klienter får både nye perspektiver og potensielt nye løsninger på sine utfordringer (Yairi & Seery, 2015). I tillegg til den uvurderlige støtten som kan eksistere i en gruppe som dette er det rimelig å anta at det logopediske innholdet vil være det som er utslagsgivende for om et gruppetilbud vil ha endringskraft.

Douglass et al., (2019) nylige gjennomførte studie viser risikoen ved å kun fokusere på den hørbare stammingen, og ikke være oppmerksom på alt som kan skjule seg under havoverflaten. Den gir et overbevisende bilde på hvor nødvendig det er å ta hensyn til personens følelser og tanker rundt egen stamming og der mangelen på dette i behandlingen resulterte i et enda større ønske om å skjule egen stamming, og også en større følelse av skam (Douglass et al., 2019).

Det logopedene Thea og Trines beskrivelse av sitt arbeid med skjult stamming, er positive funn i form av deres grunnleggende syn om at både kartlegging og behandling, er nødt til å ta hensyn til også det vi ikke kan se og høre. Det er all grunn til å anta at dersom alle aspekter ved stamming blir undersøkt og identifisert på et tidlig tidspunkt, vil personer som skjuler sin stamming helt, eller delvis bli oppdaget.

5.3 Hvilke konsekvenser kan skjult stamming ha?

Jeg tolker Trines utsagn om samfunnets holdninger til personer som stamme som en høyst reell og legitim bekymring. Ser vi Trines uttalelser i lys av St. Louis & Tellis (2015) funn om at offentlighetens syn på stamming i verste fall kan være skadelig for personer som stammer er det grunn til å være bekymret for hvordan dette potensielt kan påvirke stammeproblematikken hos den enkelte elev og klient. Dette også fordi undersøkelser viser at et høyt antall av de som stammer er smertelig klar over de stigmatiserende holdningene som finnes i samfunnet (Boyle & Blood, 2015; Boyle, 2015). Det er også påvist at dette kan ha en direkte innvirkning på økt risiko for konsekvenser i form av psykiske plager (Boyle, 2015).

På den positive siden viser samtidig holdningsundersøkelsen fra 2016 at innbyggerne i Norge har positive holdninger til stamming og personer som stammer. Det er å anse som et godt tegn og selv om det er nyttig for logopeden å være klar over mulig stigma skal det også nevnes at ikke alle som stammer lar seg affisere nevneverdig av de holdninger som kan versere rundt i befolkningen (St. Louis et al., 2015).

På samme måte som ikke alle lar seg affisere av samfunnets syn på stamming, har heller ikke alle vanskeligheter med å verken anerkjenne seg selv som en person som stammer, eller har vonde følelser knyttet til å skjule egen stamming. Noen skjuler stammingen sin på en måte de opplever som uproblematisk og et slikt valg kan være en aktiv og velfundert handling i personens liv (Constantino, et al., 2017).

Angst for å stamme?

Som relevant forskning og resultatene viste, kan stamming og skjult stamming også ha negative psykologiske konsekvenser for en person, i form av angstproblematikk (Bloodstein, 1995; Iverach, Menzies, O'Brian, Packman & Onslow, 2011; Iverach & Rapee, 2014; Smith & Weber, 2017). Thea og Trine deler synspunktet om at i motsetning til en psykolog har en som logoped god kunnskap om skjult stamming og dens kompleksitet. Dette gir et bilde av nødvendigheten av at en som logoped bør ha kjennskap til både de ulike konsekvensene stamming og skjult stamming kan ha for en person for både å kunne gi en god oppfølging og vurdere om det er en angst direkte koblet mot stammingen, eller ei (Yairi & Seery, 2015;

Sønsterud, Feragen, Kirmess, Halvorsen & Ward, 2019).

6.0 Oppsummering

Denne studien viser et lite bilde av hvordan logopeder i Norge beskriver skjult stamming og hvilke konsekvenser skjult stamming kan ha på bakgrunn av problemstillingen “*Hvordan beskriver logopeder arbeidet med skjult stamming?*” og forskningsspørsmålet “*Hva kan være konsekvensene av skjult stamming?*”.

Summen av teori og informantenes beskrivelser har gjort det tydelig hvordan **grundig og helhetlig kartlegging** vil være utslagsgivende for å fange opp negative følelser, holdninger og skjult stamming hos en person som stammer og dermed riktig tilnærming til stammeproblemet. Spørreskjemaer gir verdifull informasjon og kan sikre innsikt på områder som ikke dekkes inn i kartleggingssamtaler og annen informasjonsinnhenting, og er også nyttige i evalueringssammenheng slik at nødvendige justeringer kan gjøres sammen med klienten. Samtidig understrekes det at strukturerte kartleggingsverktøy ikke bør stå alene og at det er viktig å tilpasse bruk til individ og situasjon. Det er også viktig i denne fasen å gi klientene/elevne tilstrekkelig kunnskap slik at de kan være med å velge tilnærming videre.

Videre fremkommer det at **anvendte og anbefalte tiltak** knyttet til skjult stamming, kan være nokså like både hos barn og voksne, der desensitivering som prinsipp både er i bruk hos informantene og står sterkt i litteraturen og anbefalinger. Gjennomføringsmåten må naturlig nok tilpasses etter klientens og elevens ståsted og for barn er det både anbefalt og positive erfaringer fra informantene som peker i retning av kreative metoder som egnet tilnærming. Pseudostamming er en form for desensitivering som kan benyttes overfor både klienter og elever. Pseudostamming er en teknikk som rapporteres som effektiv for å gi økt kontroll over egen stamming, redusere frykten forbundet med egen stamming, minske negative følelser og også på den måten kanskje forebygge skjult stamming eller bringe problemet fram i lyset.

Gruppebehandling ser ut til å være en tilnærming med mange fordeler.

Fellesskapet og støtten i gruppen kan senke terskelen for å dele utfordringer, men også det å gi og få innspill på opplevde utfordringer, mulige nye perspektiver og løsninger, samtidig som det er en velegnet øvelsesarena. Logopedens oppgave kan være å legge til rette for å snakke om utfordringer, legge til rette for desensitiveringsøvelser, erfaringsdeling og så

videre. Disse gruppene gir også sosial støtte og trygghet fordi en vet at de øvrige medlemmene har egenerfaring og forståelse for de utfordringene en selv har.

Funnene understreker at det i den logopediske oppfølgingen av barn er vel så viktig å fokusere på deres *tanker og følelser* rundt egen stamming, som selve taleflyten. Dette for å skape en aksept og videre at de forhåpentligvis vil unngå å skjule egen stamming som en konsekvens av skam og flauhet, etterhvert som de vokser opp.

Vi kan også lese ut av funnene at *personlige forskjeller* spiller inn på hva den enkelte vil være komfortabel med av ulike tiltak, og at en *individualisert tilnærming* uansett er viktig. Et sentralt funn knyttet til skjult stamming og konsekvenser, var viktigheten av å **ikke lete etter eller skape et problem, som ikke eksisterer**. Noen mennesker skjuler stammingen sin med stor suksess uten å føle at dette begrenser de i livet, eller har vanskelige følelser rundt det, hvilket må anerkjennes og ikke problematiseres. Likevel viser forskning at å *konfrontere* den skjulte stammingen gjennomgående *gir økt livskvalitet* og logopedens oppgave er å formidle dette på en ryddig måte uten å legge utilbørlig forventninger på klienten.

De fire implikasjonene for god behandling fra et klientperspektiv ble presentert i den nylig gjennomførte studien til Douglas et al., (2019), gir en god påminnelse om perspektiver logopeden bør være oppmerksom på for vellykket tilnærming i arbeid med klienter/elever med stamming/skjult stamming. Studien har vist at flere av disse nevnes av informantene, og støttes av litteraturen. Jeg vil påstå at disse punktene kan tjene som kontrollspørsmål for å sikre at vesentlige betingelser fra klientperspektivet blir ivaretatt.

1. Tydelige mål og meningsfulle aktiviteter

Med dette menes det at formålet med tiltakene er tydelige og fremgangsmåten er forståelig og godt beskrevet og at tiltaket oppleves meningsfullt for klienten.

2. Personlige valg av tiltak og teknikk

Denne implikasjonen handler om å møte klienten der den er og at tiltakene er tilpasset til og komfortabelt for klienten å være med på. Klienten involveres i valg av tiltak.

3. Oppfordring til egen læring

Logopeden kan tilgjengeliggjøre og anbefale relevant kunnskap for klienten. En metode kan være å gi hjemmelekser som siden kan gjennomgå sammen med logoped. Her er det også pekt på at deltakelse i grupper kan øke motivasjonen for læring.

4. Undervisning og informasjon til personer i klientens nærmiljø

Å øke forståelsen hos viktige personer i klientens nærmiljø kan øke støtten fra nære og bidra til færre misforståelser og fordommer rundt stamming/skjult stamming.

Litteraturliste

Albrigtsen, A., Stauri, T. & Wright, M.A (2017) *Ord til besvær: livet med stamming*. Oslo: Abstrakt forlag.

Boyle, M.P. (2015). *Identifying correlates of self-stigma in adults who stutter: Further establishing the construct validity of the Self-Stigma of Stuttering Scale (4S)*.

Journal of Fluency Disorders. Vol 43 p. 17-27. DOI: 10.1016/j.jfludis.2019.105713

Bjørvik, A.T & Ingebrigtsen, A. (2016). *Stamming i et praksisrettet perspektiv: Psykoterapeutiske tilnærminger I den logopediske oppfølgingen*. Hentet fra Statped

https://www.statped.no/globalassets/fagomrader/sprak-og-talevansker/taleflyt/statped_14190_a4-hefte_artikkelsamling_web2.pdf

Baluyoy, H., Hoff, K. & Hestemann Melle, A. (2016) *Stamming i et praksisrettet perspektiv: Kartlegging av stamming hos barn og voksne*. Hentet fra Statped

https://www.statped.no/globalassets/fagomrader/sprak-og-talevansker/taleflyt/statped_14190_a4-hefte_artikkelsamling_web2.pdf

Byrd, C. Gkalitsiou, Z. Donaher, J. Stergiou, E. (2016) *The clients perspective on voluntary stuttering*. Vol.25 (3). 290-305. DOI: 10.1044/2016_AJSLP-15-0018

Constantino, C.D, Manning, W.H & Nordstrom, S.N. (2017). *Rethinking covert stuttering*. Journal of Fluency Disorders, Vol. 53 (20). 14-25. DOI: 10.1016/j.jfludis.2017.06.001

Dalland, O. (2007). *Metode og oppgaveskriving for studenter*. (4.utg). Oslo: Gyldendal norske forlag.

Douglass, J. E. Constantino, C. Alvarado, J. Verrastro, K. & Smith, K. (2019). *Qualitative investigation of the speech-language therapy experiences of individuals who covertly stutter*.

Journal of fluency disorders, 2019-09, Vol.61, p.105713-105713. DOI: 10.1016/j.fludis.2019.105713

Douglass, J.E (2011). *An investigation of The Transition from Covert Stuttering to Overt Stuttering: An interpretive Phenomenological Analysis Of Individuals Who Stutter*. Lafayette; University of Louisiana

Douglass, J. E. Schwab, M. Alvarado, J. (2018). *Covert Stuttering: Investigation of the Paradigm Shift From Covertly Stuttering to Overtly Stuttering*. Vol.27 DOI: 10.1044/2018_AJSLP-ODC11-17-0190

Egebjerg, T. & Gram, B. (2009) *Logopædisk stammebehandling af unge og voksne: Anbefalinger vedrørende god praksis* (2. utg). Røde Hane: Dansk Videnscenter for stammen

Garsten, M., & Lundström, C. (2008). *Stamning och skenande tal hos barn*. I L. Hartelius, U. Nettelbladt, & B. Hammarberg (Red.), *Logopedi* (s. 433-444). Lund: Studentlitteratur.

Guitar, B. (2010). *Stuttering. An Integrated Approach to Its Nature and Treatment*. Baltimore: Lippincott Williams og Wilkins.

Hughes, C., Kelman, E., Botterill, W., Cook, F. & Rustin, L. (2013) *Stammering: A Practical Guide for Teachers and Other Professionals*. London; David Fulton Publishers. Hentet fra <https://doi-org.ezproxy.nord.no/10.4324/9781315069043>

Iverach, L., & Rapee, R. M. (2014). *Social anxiety disorder and stuttering: Current status and future directions*. *Journal of Fluency Disorders*, 40(0), p. 69-82. DOI: 10.1016/j.jfludis.2013.08.003

Johannessen, A., Tufte, P. A., & Kristoffersen, L. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. (4.utg). Oslo: Abstrakt forlag.

Kelman, E. & Nicholas, A. (2020). *Palin parent child interaction therapy for early childhood stammering* (2. utg). London; Routledge

Mulcahy, K. Hennessey, N. Beilby, J. Byrnes, M. (2008). *Social anxiety and the severity and typography of stuttering in adolescents*. Journal of fluency disorders, Vol.33 (4). 306-319.
DOI: 10.1016/j.jfludis.2008.12.002

Packman, A. (2012). *Theory and therapy in stuttering: A complex relationship*. Journal of Fluency Disorders, 37 (4). 225-233. DOI: 10.1016/j.jfludis.2012.05.00

Postholm, M. B. (2010). *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier* (2.utg). Oslo: Universitetsforlaget

Shipley, K.G. & McAfee, J.G (2021). *Assessment in speech-language pathology: a resource manual*. San Diego, California; Plural Publishing, Inc.

Smith, A. & Weber, C. (2017). *The multifactorial dynamic pathways theory*. Journal of speech, language and hearing research, Vol. 60 (9). 2483-2505. DOI: 10.1044/2017_JSLHR-S-16-0343

Smith, K.A., Iverach, L., O'Brian., Kefalianos, E. & Reilly, S. (2014). *Anxiety of children and adolescents who stutter: A review*. Journal of fluency disorders. 2014-06, Vol.40 (1). 22-34
DOI: 10.1016/j.jfludis.2010.05.010

St. Louis, K.O. & Tellis, G (2015). *Stuttering Meets Stereotype, Stigma, And Discrimination: An Overview of Attitude Research*. West Virginia University Press. Hentet fra <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.nord.no/lib/nord/detail.action?pq-origsite=primo&docID=3446616>

Thagaard, T. (2019) *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitative metoder*. (5.utg). Bergen: Fagbokforlaget

Tjora, A. (2020). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (4 utg). Oslo: Gyldendal Akademisk

Yairi, E., & Seery, C. H., (2011) *Stuttering: foundations and clinical applications*. Boston: Pearson.

Yaruss, J.S (2010) *Assessing quality of life in stuttering treatment outcome research*.
Journal of Fluency Disorders, 35(3). 190-202. DOI: 10.1016/j.jfludis.2010.05.010

Yaruss, J. S., & Quesal, R. W. (2006). *Overall Assessment of the Speaker's Experience of Stuttering (OASES): documenting multiple outcomes in stuttering treatment*. J Fluency Disord, 31(2), 90–115. DOI: 10.1016/j.jfludis.2006.02.002

Vedlegg 1: Intervjuguide

Introduksjon	• Tema• Prosjektets formål• Informasjon om samtykke og konfidensialitet• Generell informasjon, ikke identifiserbart
Bakgrunnsinformasjon	• Hvor lenge har du vært praktiserende logoped?• Hvor lang erfaring har du med klienter som stammer?
Første møte med klienter som stammer	• Kan du beskrive ditt første møte med stamming hos en klient? (barn, ungdom, voksen)• Hvordan opplevde du møte med stamming etter endt utdanning?

Tilnærming til stamming og skjult stamming	● Hvilke kartleggingsverktøy tar du i bruk i møte med klienter som stammer? - <i>Hvorfor har du valgt akkurat dette verktøyet?</i> - <i>Hvilken erfaring har du med dette verktøyet?</i> ● Hvilke grep tar du i bruk for å kartlegge om klienten har skjult stamming? - <i>Hva har du erfart at nytter?</i> - <i>Hva har du erfart at ikke nytter?</i> ● Hvordan tilnærmer du deg i det videre arbeidet? - <i>Hva spiller inn på valgene som tas her?</i> Hvilke behandlingsmetoder tar du i bruk i møte med klienter som stammer? (evt kombinasjoner av flere) - <i>Hvorfor akkurat denne behandlingsmetoden?</i> - <i>Hvilken erfaring har du med ulike behandlingsmetoder?</i> - <i>Hvilke grep tar du i bruk?</i> ● Hvilke tanker gjør du deg om den psykologiske belastningen skjult stamming kan gi? ● Har det på noe tidspunkt vært aktuelt å vurdere behovet for flerfaglig samarbeid? (Utdyp gjerne, erfaringer etc)
Avslutning	● Oppsummering ● Takke for deltakelse i intervju

Vedlegg 2: Informasjonsskriv og samtykkeskjema

Vil du delta i forskningsprosjektet «Logopeders arbeid med skjult stamming?»

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å få et innblikk i hvordan logopeder i Norge jobber med skjult stamming hos klienter. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Formålet med dette masterprosjektet er å få et innblikk i hvordan logopeder i Norge forholder seg til skjult stamming. I dette inngår hvordan de tilnærmer seg, hvilke faktorer som spiller inn og hva som legges til grunn for valgene som tas og hva som vurderes å ha en god effekt på klientenes vanskeligheter. Forskningen vil være en del av min masteroppgave ved Nord Universitet.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i mitt masterprosjekt vil det innebære gjennomføring av et intervju som vil fokusere på stamming og skjult stamming. Intervjuet vil ha en varighet på om lag 40-60 minutter. I intervjuet vil det bli tatt i bruk lydopptak og/eller lyd og bilde via video. Dette tas i bruk for at transkribering i etterkant skal bli gjort på en effektiv og korrekt måte.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Disse vil bli slettet etter oppgaveinnlevering 15.05.21. Veileder og undertegnede vil ha tilgang på de aktuelle opptakene. Du som informant vil være anonymisert gjennom hele oppgaven. Kontaktopplysningene dine og navn vil bli erstattet med en kode og du vil ikke bli gjenkjent i publikasjonen.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Nord Universitet er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du har fått spørsmålet om å delta i prosjektet på bakgrunn av ditt virke som logoped og kjennskap til stamming og fenomenet skjult stamming.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du deltar i et forskningsintervju med en varighet på omlag 40-60 minutter. Jeg tar opptak av intervjuet og vil føre notater underveis dersom det skulle være behov for det. For å sikre datamateriale vil også diktafon bli tatt i bruk.

Det er frivillig å delta i prosjektet.

Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrevet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Undertegnede og veileder Karianne Berg vil ha tilgang til opplysninger.
- Navnet og kontaktopplysningene vil bli erstattet med en kode som lagres på egen navneliste adskilt fra øvrige data. Datamaterialet vil bli kryptert.
- Du som deltaker vil ikke kunne gjenkjennes i publikasjonen.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet? Opplysningene anonymiseres når prosjektet avsluttes/oppgaven er godkjent, noe som etter planen er 20.5.21. Personopplysninger og opptak vil bli slettet ved **prosjektslutt**.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- å få slettet personopplysninger om deg, og
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke. På oppdrag fra Nord Universitet har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Nord Universitet ved veileder Karianne Berg

Mailadresse: karianne.berg@nord.no

- Student, Hanna Kristine Bjerke

Mailadresse: hanna.k.bjerke@student.nord.no /hannabjerken@gmail.com

- Vårt personvernombud: Toril Irene Kringen, Nord Universitet.

Mailadresse: personvernombud@nord.no

Hvis du har spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost (personverntjenester@nsd.no) eller på telefon: 55 58 21 17. Med vennlig hilsen

Prosjektansvarlig

Student

(Forsker/veileder)

Karianne Berg

Hanna Kristine Bjerke

Vedlegg 3: Godkjenning med villkår fra NSD

Tilbakemelding på meldeskjema med referansekode 327179:

NSD har vurdert at personvernulempen i denne studien er lav. Du har derfor fått en forenklet vurdering med villkår.

HVA MÅ DU GJØRE VIDERE?

Du har et selvstendig ansvar for å følge villkårene under og sette deg inn i veiledningen i denne vurderingen. Når du har gjort dette kan du gå i gang med datainnsamlingen din.

HVORFOR LAV PERSONVERNULEMPE?

NSD vurderer at studien har lav personvernulempe fordi det ikke behandles særlige (sensitive) kategorier eller personopplysninger om straffedommer og lovovertrædelser, eller inkluderer sårbare grupper. Prosjektet har rimelig varighet og er basert på samtykke. Dette har vi vurdert basert på de opplysningene du har gitt i meldeskjemaet og i dokumentene vedlagt meldeskjemaet.

VILKÅR

Vår vurdering forutsetter:

- 1) At du gjennomfører datainnsamlingen i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet
- 2) At du følger kravene til informert samtykke (se mer om dette under)
- 3) At du laster opp oppdatert(e) informasjonsskriv i meldeskjemaet og sender inn meldeskjemaet på nytt.
- 4) At du ikke innhenter særlige kategorier eller personopplysninger om straffedommer og lovovertrædelser
- 5) At du følger retningslinjene for informasjonssikkerhet ved den institusjonen du studerer/forsker ved (behandlingsansvarlig institusjon)
- 6) Utvalget ditt har taushetsplikt. Det er viktig at datainnsamlingen gjennomføres slik at det ikke samles inn opplysninger som kan identifisere enkelt barn eller avsløre annen taushetsbelagt informasjon.

KRAV TIL INFORMERT SAMTYKKE

De registrerte (utvalget ditt) skal få informasjon om behandlingen og samtykke til deltakelse.

Informasjonen du gir må minst inneholde:

- Studiens formål (din problemstilling) og hva opplysningene skal brukes til
- Hvilken institusjon som er behandlingsansvarlig
- Hvilke opplysninger som innhentes og hvordan opplysningene innhentes
- At det er frivillig å delta og at man kan trekke seg så lenge studien pågår uten at man må oppgi grunn
- Når behandlingen av personopplysninger skal avsluttes og hva som skal skje med personopplysningene da: sletting, anonymisering eller videre lagring
- At du behandler opplysninger om den registrerte (utvalget ditt) basert på deres samtykke / At du behandler opplysningene om dine deltagere basert på deres samtykke
- At utvalget ditt har rett til innsyn, retting, sletting, begrensning og dataportabilitet (kopi)
- At utvalget ditt har rett til å klage til Datatilsynet
- Kontaktopplysninger til prosjektleder (evt. student og veileder)
- Kontaktopplysninger til institusjonens personvernombud

Ta gjerne en titt på våre nettsider og vår mal for informasjonsskriv for hjelp til formuleringer: nsd.no/personverntjenester/fylle-ut-meldeskjema-for-personopplysninger/sjekkliste-for-informasjon-til-deltakerne

Når du har oppdatert informasjonsskrivet med alle punktene over laster du det opp i meldeskjemaet og trykker på «Bekreft innsending» på siden «Send inn» i meldeskjemaet.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 20.05.2021.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

Dersom du benytter en databehandler i prosjektet, må behandlingen oppfylle kravene til bruk av databehandler, jf. art 28 og 29.

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og/eller rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

NSD SIN VURDERING

NSDs vurdering av lovlig grunnlag, personvernprinsipper og de registrertes rettigheter følger under, men forutsetter at vilkårene nevnt over følges.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Forutsatt at vilkårene følges, er det NSD sin vurdering at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres og som den registrerte kan trekke tilbake. Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a.

PERSONVERNPRINSIPPER

Forutsatt at vilkårene følges, vurderer NSD at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om: lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke behandles til nye, uforenlige formål dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

NSD vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13. Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18) og dataportabilitet (art. 20).

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde:

nsd.no/personverntjenester/fylle-ut-meldeskjema-for-personopplysninger/melde-endringer-i-meldeskjema

Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)